

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Cecilia Jöraas

Unga bakom lås och bom?
Valet av sluten ungdomsvård som påföljd
för unga lagöverträdare

Examensarbete
30 poäng

Handledare
Helen Örnemark Hansen

Ämnesområde
Straff- och processrätt

Termin
VT 2008

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	7
1.1 Syfte och frågeställning	7
1.2 Avgränsning	7
1.3 Metod och material	8
1.4 Disposition	8
2 SYNEN PÅ UNGA FÖRR OCH NU	9
2.1 Unga och straff	9
2.1.1 Ungdomsfängelse	10
2.1.2 Dagens syn på unga lagöverträdare	10
2.1.3 Ungdomar som begår brott	11
2.2 Straffrättsteorier	12
2.2.1 Allmänprevention och individualprevention	12
2.2.2 Behandlingsteorin	13
3 INFÖRANDET AV SLUTEN UNGDOMSVÅRD	14
3.1 Tankarna bakom införandet och det avsedda tillämpningsområdet	14
3.2 Regleringen	16
3.3 Reaktionen på införandet	16
4 STRAFFMÄTNING OCH PÅFÖLJDSBESTÄMNING	19
4.1 Allmänt	19
4.2 Betydelsen av den tilltalades ungdom	20
4.2.1 Reglerna om de särskilda ungdomspåföljderna	22
4.3 Paragrafen som reglerar ”synnerliga skäl”	23
4.3.1 Brottets straffvärde	24

5	DOMSTOLSPRAXIS	26
5.1	Stöld av pärlhalsband	26
5.1.1	Domstolarnas bedömning i påföljdsfrågan	26
5.1.2	Kommentar	27
5.2	Mened i Helsingborg	28
5.2.1	Domstolarnas bedömning i påföljdsfrågan	28
5.2.2	Kommentar	30
5.3	Mened i Malmö	31
5.3.1	Domstolarnas bedömning i påföljdsfrågan	31
5.3.2	Kommentar	34
5.4	Grovt narkotikabrott	35
5.4.1	Domstolarnas bedömning i påföljdsfrågan	35
5.4.2	Kommentar	36
5.5	Stöld genom inbrott	37
5.5.1	Domstolarnas bedömning i påföljdsfrågan	37
5.5.2	Kommentar	39
5.6	Stöld och grov misshandel	39
5.6.1	Domstolarnas bedömning i påföljdsfrågan	40
5.6.2	Kommentar	41
5.7	Sammanfattning av rättsfallen	41
6	AVSLUTANDE KOMMENTARER OCH SLUTSATS	43
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	46
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	48

Summary

Consideration taken to the biological development of the human being, it has been natural since a long time ago that young people should not be treated and punished the same way as adults. The same understanding can not be demanded from a young person as from a fully developed, grown up person. About the consequences of the crime, the same punishment can not be given to a young person as to an adult.

The system of the consequences is characterized by justice and proportionality. There is a big amount of care- and treatment thinking behind the system, which makes that all the actions, has to be adjusted to the young persons lack of maturity and limited experience. To put young people in the same prisons as adults is not a good option considering the future development of the young people. The correctional system has extremely low experience when it comes to treating young people.

When closed youth welfare was introduced in 1999 as an alternative to prison for the young people who committed serious crimes, it was a result of a work of putting a reform into effect that has taken almost ten years. The new law was also about fulfilling the international undertakings that Sweden has signed, when they ratified the convention for protection of the rights of the children.

The purpose with the new law was to give the court an option to still sentence a young person a consequence that is hard enough considering the crime but that is not prison. No matter if it is about sentence to prison or closed youth welfare the court shall be restrictive with sentence to imprisonment. When it comes to people under 18 years, the court shall only sentence to imprisonment if there are strong reasons.

The rules about punishment and consequences give some options to relieve the punishment for the underage. That the perpetrator is underage at the time of the crime makes a big difference. The age alone can lower the punishment, disregard all other factors that can affect the punishment. Reasons that are strong enough to sentence the young person to imprisonment can be how serious the crime is, the art of the crime and falling into committing crime again.

The value of the crime is something that is very central when it comes to punishment and consequences and it is a measure, that the authorities has decided, of how serious a crime is. That the administration of justice gives some crime a high penalty tells the society that the crime has a high reprehensibility. This is why it is most reasonably that the value is the strongest reason to imprisonment. In addition to this, the art of the crime and falling into committing crime again can sometimes make a difference for the choice of consequence.

When it comes to the young persons there are sometimes more factors that influences the judgement. But outwards it is the same circumstances that will influence the judgement regardless if the perpetrator is a young person or an adult.

Sammanfattning

Att unga inte bör behandlas och straffas på samma sätt som vuxna är något som sedan länge varit självklart med hänsyn till människans biologiska utveckling. Ju yngre en människa är desto lägre krav kan ställas på att de har samma förståelse som en vuxen fullt utvecklad människa. Påföljdmässigt kan man därför inte heller ge samma straff till en ung lagöverträdare som till en vuxen.

Vad som präglar dagens påföljdssystem är rättvisa och proportionalitet. Det finns ett stort mått av vård- och behandlingstänkande bakom systemet, vilket gör att de straffrättsliga ingripanden som görs måste anpassas till den unges brist på mognad och begränsade erfarenhet. Att sätta de unga lagöverträdarna i samma fängelser som vuxna är med tanke på deras framtida utveckling inte bra. Kriminalvården har också ytterst begränsade erfarenheter när det gäller behandlingen av de unga.

När sluten ungdomsvård infördes 1999 som ett alternativ till fängelse för unga lagöverträdare som begått grova och allvarliga brott var det ett resultat av ett nästan tioårigt reformarbete. Införandet var också ett led i att uppfylla de internationella åtaganden som Sverige har tagit när FN:s konvention om barnets rättigheter ratificerades.

Syftet med införandet var att ge domstolarna en möjlighet att döma ut en påföljd som är tillräckligt ingripande med hänsyn till brottsligheten men ändå undvika fängelse. Samma restriktivitet ska gälla med att döma ut en frihetsberövande påföljd oavsett om det är att döma till fängelse eller sluten ungdomsvård. Således ska det råda en presumtion mot att frihetsberöva ungdomar under 18 år som begått brott. För denna presumtion krävs synnerliga skäl.

Reglerna om straffmätning och påföljdsbestämning ger utrymme att lindra straffen för de underåriga. Att den tilltalade är ungdom vid tiden för brottet har stor betydelse. Bortsett från alla andra faktorer som kan påverka straffet så ska enbart åldern medföra att straffet sänks. Oavsett om gärningsmannen är vuxen eller ungdom ska en presumtion råda mot att döma till en frihetsberövande påföljd. De omständigheter som bör leda till att presumtionen bryts är straffvärdet, brottets art och återfall.

Straffvärdet är ett ytterst centralt begrepp i straffmätningen och i påföljdsbestämningen är det ett mått på svårheten av en viss begången gärning som de rättstillämpande myndigheterna har bestämt. Att rättsskipningen ger ett visst brott ett högt straffvärde ger en signal om brottets klandervärdhet. Rimligen ligger det därför i linje med detta synsätt att ett högt straffvärde också är det viktigaste skälet till att bryta presumtionen mot en frihetsberövande påföljd. Därutöver kommer också i vissa fall att brottets art och återfall kan ha betydelse för påföljdsvalet.

Brottets straffvärdet, artbrott och tidigare brottslighet är de tre övergripande skälen som man i förarbetena ställer upp som synnerliga skäl mot en frihetsberövande påföljd. Bortsett från straffvärdet varierar det hur stor betydelse som tillmäts de andra skälen. I min rättsfallsstudie analyseras ett antal rättsfall med utgångspunkt i de här skälen.

Rättsfallen visar att när det gäller de unga lagöverträdarna blir det även indirekt fler faktorer som vägs in i bedömningen. Stor vikt läggs vid personutredningen. Men utåt sett är det samma omständigheter som ska bryta presumtionen oavsett om gärningsmannen är ungdom eller vuxen.

Förord

Det har nu gått fyra och ett halvt år sedan jag började på Juridicum och det känns som om de var igår. Tiden har flugit iväg och nu är det dags att ge sig ut i arbetslivet för att omsätta kunskaperna till praktik.

Hösten som har gått har inneburit både framgångar och motgångar. Jag vill tacka min familj och min underbara pojkvän för att de har stöttat mig när allt inte har gått så bra och för att de har stått ut med mig.

Tack!

Cecilia

Förkortningar

BrB	Brottsbalken
SIS	Statens institutionsstyrelse
HD	Högsta domstolen
NJA	Nytt juridiskt arkiv
LSU	Lagen om sluten ungdomsvård

1 Inledning

Fredagen den 7 september sköts en 27-årig man ihjäl på öppen gata mitt i centrala Helsingborg. Två dagar senare häktades två män, 19 och 20 år gamla, misstänkta för mordet.¹ I dagstidningarna ser man var och varannan dag artiklar och notiser om ungdomar som begår brott. I början på december inleddes rättegången för fyra mordåtalade 16-åriga killar. De åtalades för att i början av oktober ha sparkat en annan 16-årig kille till döds. Tre av de fem åtalade gärningsmännen dömdes den 7 januari i tingsrätten till tre års sluten ungdomsvård.

1.1 Syfte och frågeställning

Jag har valt att skriva om ungdomsbrottslighet och sluten ungdomsvård för att det var något som intresserade mig. Eftersom man läser så mycket i tidningarna om ungdomar som begår brott, ofta grova brott, tyckte jag det skulle vara intressant att göra en studie av den påföljd som numera kan ådömas ungdomar som begår brott av sådan karaktär att det krävs en kraftfull reaktion från samhällets sida. Mitt intresse för ungdomar som begår brott är något som vuxit fram under tiden jag har studerat straffrätten.

Det övergripande syftet med uppsatsen är att göra en studie över påföljdsbestämningen där de åtalade är under arton år. Den för hela uppsatsen övergripande frågeställningen är vilka skäl lägger man till grund för att döma till sluten ungdomsvård. För att besvara denna fråga har jag ställt upp några underfrågor som jag först ska besvara.

- Vad var det som föranledde en ny frihetsberövande påföljd för unga lagöverträdare?
- Vad är det som gör att ungdomar särbehandlas i lagstiftningen?
- Vad ska enligt lagstiftaren utgöra skäl till att döma en ung lagöverträdare till sluten ungdomsvård?
- Hur tolkas lagstiftarens intentioner i praktiken?

Med hjälp av dessa frågor ska jag sedan i mina avslutande kommentarer knyta ihop säcken och besvara min övergripande frågeställning.

1.2 Avgränsning

Syftet med uppsatsen är inte att göra en kartläggning av hur många som döms till sluten ungdomsvård, utan syftet med den statistik som redogörs för är enbart för att ge en bild över hur läget ser ut. Syftet är inte heller att göra

¹ Helsingborgs Dagblad 10 september, 2007.

en kartläggning av en viss typ av brott utan att titta på vilka övergripande faktorer som vägs in vid påföljdsbedömningen oavsett brott. För att uppsatsen inte ska bli allt för omfattande har jag valt att avgränsa mig till att endast undersöka åren närmast efter det att påföljden infördes. Därmed har den självklara avgränsningen i urvalet av domar varit att använda domar som kom efter 1999 när man införde slutna ungdomsvård som en alternativ påföljd till fängelse för de allra yngsta lagöverträdarna. Jag har också valt att avgränsa mig till ungdomar mellan 15 och 18 år då det är främst i denna ålderskategori som slutna ungdomsvård kan bli aktuell.

1.3 Metod och material

Jag har främst använt mig av traditionell juridisk rättsdogmatisk metod. Jag har studerat lagtext, förarbete, doktrin och praxis och därigenom bildat mig en uppfattning av det rådande rättsläget för att sedan på ett sakligt sätt kunna kommentera och dra slutsatser av det material jag behandlat. Det material jag har använt mig av är som ovan nämnts det traditionella juridiska källorna, lagtext, förarbeten och praxis, där jag har gett praxisdelen ett ganska stort utrymme. Fokus på det material jag har använt har varit på förarbetena. Utifrån att ha studerat domar både från hovrätten och HD har jag tagit ut sex rättsfall som belyser det jag har tagit upp i min uppsats. Jag anser att det antal rättsfall jag använt har varit tillräckligt för en uppsats av den här storleken. De utvalda fallen speglar en blandning av olika brott, vilket var något jag ville åstadkomma. De karakteriseras av att det är just påföljden som har överklagats och därmed har det i dessa fallen funnits en större diskussion kring om slutna ungdomsvård ska väljas som påföljd eller inte.

1.4 Disposition

Framställningen av den här uppsatsen är uppdelad i två delar. Den första delen är en rent deskriptiv del som börjar med en bakgrund till dels straffsystemet, vilka teorier som ligger bakom systemets uppbyggnad och struktur och dels särbehandlingen av unga lagöverträdare. Sedan kommer delen om införandet av påföljden. Den deskriptiva delen har jag avslutat med att granska det faktiska regelsystemet på området. Därefter kommer den mer analyserande rättsfallsdelen. Varje rättsfall refereras kort, därefter redogörs för instansernas ställningstaganden och avslutas sedan med en kommentar. Uppsatsen avslutas med några avslutande kommentarer som är ägnade till att knyta ihop hela uppsatsen.

2 Synen på unga förr och nu

För att förstå varför lagstiftningen ser ut som den gör idag och varför det har betydelse både för straffmätningen, och påföljdsvalet hur gammal man var när man begick brottet, ska jag börja uppsatsen med att redogöra för hur synen på de unga har förändrats genom historien. Därefter ska jag gå igenom hur man idag ser på ungdomar och även se lite på vilka orsaker som kan ligga bakom att ungdomar begår brott.

2.1 Unga och straff

Synen på unga och straff har inte alltid varit likadan som den är nu. Unga har inte alltid särbehandlats vid straffmätningen och synen på hur man ska straffa unga som begår brott har genom historien förändrats, mycket efter de allmänna tankar och idéer som varit rådande i samhället.

Långt tillbaka i tiden gjordes det inte någon skillnad mellan unga och vuxna i det allmänna samhällslivet och därmed inte heller i kriminalpolitiskt hänseende. Under 1800-talet utvecklades uppfattningen att ungdomar inte bör straffas för sina brott utan istället med hjälp av pedagogiska och psykologiska metoder återföras till samhället.²

Enligt huvudregeln i den strafflag som utfärdades 1864 var personer under 15 år inte straffbara men domstolen kunde i vissa fall förordna om uppfostringsåtgärder. Straffriheten för barn under 15 år kunde emellertid brytas vid mycket grova brott men straffet blev då nedsatt efter en viss skala. Gärningsmän mellan 15 och 18 år var straffbara men för vissa brott gällde en nedsatt straffskala. För de som begick brott efter 15 års ålder kunde däremot uppfostringsåtgärder inte komma i fråga.³

Under början av 1900-talet insåg man att man inte kunde följa samma principer vid behandling av unga som av vuxna gärningsmän. Individualpreventiva hänsyn fick allt större betydelse för hela påföljdssystemet, då man insåg att man var tvungen att se till den enskilda individen när man bestämde straffet.⁴ I 1902 års lagstiftning infördes en lag om tvångsuppfostran. Tvångsuppfostran var en straffrättslig påföljd som ungdomsbrottslingar mellan 15 och 18 år kunde dömas till. Påföljden innebar att straffet byttes ut mot tidsbestämd tvångsvård i uppfostringsanstalt vilket medgav anpassning efter den tilltalades behov av uppfostran och vård. 1906 infördes villkorlig dom som en möjlighet för att undvika fängelse eller böter. För denna påföljd framhölls ungdomsbrottslingar vara en viktig målgrupp.⁵ 1947 avskaffades tvångsuppfostran då man ansåg att unga lagöverträdare under 18 år kunde få

² SOU 1993:35 s. 99ff.

³ Kumlien s. 29.

⁴ SOU 1993:35 s. 100.

⁵ Kumlien s. 7.

bättre behandling genom användande av villkorlig dom, vilket gav den kommunala barnvården möjlighet att träda in med lämpliga insatser. Lagen om tvångsuppfostran upphävdes 1947.⁶

2.1.1 Ungdomsfängelse

1935 infördes ungdomsfängelse efter engelsk och dansk rätt, som ett resultat av att ungdomar ansågs utgöra en grupp som behövde en speciell påföljd. Den stora skillnaden mellan ungdomsfängelse och de allmänna frihetsstraffen var i första hand att påföljden var tidsbestämd. Med ungdomsfängelse fanns ett fostrings- och utbildningssyfte och den dömda skulle i princip stanna på anstalten tills syftet var uppfyllt, dock högst i fyra år. Ungdomsfängelserna skulle också verkställas i särskilda anstalter eller avdelning av anstalt så att ungdomarna inte skulle blandas med de vuxna fångarna. Lagen om ungdomsfängelse gällde tills BrB trädde i kraft 1965, då ungdomsfängelse införlivades i BrB:s påföljdssystem utan några större förändringar. Den enda betydande skillnaden var dock att man i BrB benämnde ungdomsfängelse som påföljd och inte som ett straff.⁷

Stor kritik kom att riktas mot ungdomsfängelserna vilket gjorde att en ungdomsfängelseutredning tillsattes 1974 för att utreda ungdomsfängelsernas existens och andra påföljdsändringar rörande unga lagöverträdare. Utredningen kom till stor del att handla om ungdomsfängelsernas avskaffande och vilka påföljder som istället skulle användas. Ungdomsfängelserna avskaffades slutligen 1980.⁸

2.1.2 Dagens syn på unga lagöverträdare

Ung lagöverträdare är man i lagens mening mellan 15 och 21 år. Innan man har fyllt 15 år kan man inte ådömas någon påföljd⁹. Den som begått brott före 21 års ålder särbehandlas alltså vid påföljdsbestämningen. Särbehandlingen är särskilt påtaglig om brottet har begåtts innan den tilltalade fyllt 18 år. Man delar därmed in ungdomar i ålderskategorierna 15-17 år respektive 18-20 år, omyndiga och myndiga ungdomar. Anledningen till den myndighetsålder som valts har faktiskt en biologisk bakgrund. Unga människor befinner sig i utveckling från barndom till vuxenliv. Först vid 18 års ålder lär nervsystemet vara fullt utvecklat. Det kan rimligen inte begäras av en ung människa att ha förståelse för andras intressen och för de värden som är grundläggande för samhällsordningen.¹⁰ Likaså har de unga människorna inte hunnit utveckla någon förmåga att leva sig in i andras lidande. Unga människor har svårare än vuxna att motstå gruppsyck, att kontrollera aggressiva impulser. Att bli vuxen är en utdragen

⁶ Kumlien s. 7.

⁷ SOU 1977:83 s. 63f.

⁸ SOU 1977:83 s. 9.

⁹ BrB 1:6.

¹⁰ Jareborg och Zila s.147.

inlärningsprocess, under vilken olika roller prövas. Härav följer att de krav som rimligen kan ställas bör vara större för den äldre ålderskategorin bland unga lagöverträdare.¹¹

2.1.3 Ungdomar som begår brott

Ungdomsbrottsligheten har under senare år gått allt längre ner i åldrarna och det är allt vanligare att ungdomar begår brott. Vad som kännetecknar ungdomsbrottsligheten är att det ofta är gängbrottslighet som är oplanerad och impulsartad. Brottet blir ett sätt att umgås och det är tillfället som gör tjuven. Ser man på typiska ungdomsbrott så kan man göra två uppdelningar, bland de brott som ungdomar oftast begår, nämligen skadegörelse och snatteri. Bland de brott där en stor del av gärningsmännen är ungdomar, är de typiska ungdomsbrotten, biltillgrepp, väskryckning och personrån. Andelen våldsbrott bland ungdomar har under 1990-talet ökat, men det betyder inte att hela förklaringen är att det faktiska våldet har ökat utan snarare att reaktionen på våldet har ändrat karaktär. T.ex. anmäls våldet mellan elever i skolan i mycket högre utsträckning än tidigare. Den statistik som finns att tillgå bygger ju också på den faktiska brottsligheten som kommer till polisens kännedom. Hur stor den dolda brottsligheten är svårt att få något grepp om.¹²

Massmedia ger ofta en bild av att brottsligheten har ökat och blivit grövre. Men verkligheten är inte alltid som massmedia målar upp den. De flesta ungdomar begår brott någon gång men få åker fast. Ännu färre åker fast många gånger och för många brott. Ju fler brott man begår, desto större är risken för upptäckt. Undersökningar visar att den grövre brottsligheten bland ungdomar inte ökat märkbart. Den bild som ges genom media är ofta överdriven och ger ingen entydig bild av brottsligheten utan fokuserar bara på vissa fall.¹³

Det finns ingen enskild faktor som ensam påverkar ungdomars brottslighet men forskningsresultat visar i allmänhet att ju mer problematisk bakgrund man har, desto större är risken att man begår brott. Ungdomsbrottsligheten påverkas av många olika faktorer på många olika nivåer, på strukturell nivå såsom arbetsmarknads- och socialpolitik, av åtgärder i närsamhället såsom bostadsområde, skolor, fritidsverksamhet och av åtgärder på individ- och familjenivå.¹⁴

Barn som har en ökad risk för att bli kriminella är barn som redan tidigt visar allvarliga uppförandestörningar, uppmärksamhetsstörningar eller har svårigheter i den kunskapsrelaterade eller känslomässiga utvecklingen. Även barn med föräldrar som har begränsade möjligheter att ge barnet en god omsorg på grund av t.ex. missbruk, psykisk sjukdom eller kriminalitet har en ökad risk för att bli kriminella. Man kan givetvis inte peka på en

¹¹ Jareborg och Zila s. 147.

¹² Ekbom mfl s. 64.

¹³ Ekbom mfl. s.65.

¹⁴ Ekbom mfl. s 66.

enskild faktor som gör att man blir kriminell utan det handlar ofta om en kombination av många olika faktorer.¹⁵

2.2 Straffrättsteorier

Grundtanken i påföljdssystemet är rättvisa och proportionalitet. Straffen för brotten ska stå i rättvis proportion till brotten. Man brukar skilja mellan absoluta och relativa straffrättsteorier. Vedergällning och försoning brukar ses som absoluta straffrättsteorier och allmänprevention och individualprevention som relativa straffrättsteorier.¹⁶ De absoluta teorierna utmärks av att straffet är ett mål i sig, medan de relativa teorierna utmärks av att straffet endast är ett medel för att upprätthålla ordningen i samhället och skydda den enskilde mot övergrepp.¹⁷ För att ytterligare få en grund till straffmättnings- och påföljdssystemets struktur ska jag kort beskriva de teorier som systemet bygger på och främst vilka teorier som råder vid hanteringen av de unga lagöverträdarna i straffprocessen.

2.2.1 Allmänprevention och individualprevention

Tanken bakom allmänprevention är att avskräcka människor i allmänhet från att begå brott. Syftet är egentligen inte att straffet är till för den enskilda personen som begått brott utan att sända signaler till samhället, hotet om straff ska avhålla dem som överväger att begå en straffbelagd gärning. Allmänprevention kan också uppnås genom moralbildning och moralförstärkning. Genom lagen fastställs vad som är riktigt och ingrepp sker mot det som inte kan tolereras. Genom lagen kan man på detta sätt på längre sikt förändra människors värderingar och moral så att de därför avstår från att begå brott.¹⁸

Det individualpreventiva intresset tillgodoses genom att man med straffet påverkar den dömda till att inte begå brott i framtiden. Individualprevention anses verka på tre sätt. Genom *oskadliggörande* ingriper man mot gärningsmannen och hindrar honom från att begå ytterligare brott. Genom *individuell påverkan*, även kallat behandlingstanken, undanröjer man orsakerna till brott genom att förändra lagbrytaren eller hans miljö. Genom *individuell avskräckning* väntas gärningsmannen avstå från fortsatt brottslighet för att inte utsätta sig för nytt lidande på grund av det obehag som följde på brottet.¹⁹

¹⁵ http://www.bra.se/extra/news/?module_instance=2&id=11.

¹⁶ Jareborg och Zila s. 62f.

¹⁷ Ekbom mfl. s. 26.

¹⁸ SOU 1986:14 s. 26.

¹⁹ SOU 1986:14 s.26.

2.2.2 Behandlingsteorin

Genom brottsbalksreformen 1965 blev påföljdsbestämningssystemet alltmer individualpreventivt inriktat, man skulle välja den påföljd som ansågs bäst ägnad att främja den tilltalades anpassning till samhället.²⁰ Det fanns också en behandlingstanke. Men denna behandlingstanke fick under 1960- och 1970-talet mycket kritik för man ansåg att den ledde till bristande rättssäkerhet. Idag har man gått från behandlingstänkandet till ett mer strafftänkande. Det som bestämmer straffvärdet är handlingen, handlingens konsekvenser, skulden och brottets svårbarhet. Viktiga straffrättsliga principer är proportionalitet, förutsebarhet och konsekvens. Kravet på förutsebarhet innebär att ett straff bör vara utformat så att man på förhand vet vad den dömda har att vänta sig. Principen om förutsebarhet är nära sammanbunden med kravet på konsekvens i straffsystemet, vilket också har stor betydelse för systemets trovärdighet. Man måste kunna lita på att de regler som finns och de beslut som meddelas också följs. När det gäller de unga lagöverträdarna finns dock behandlingstanken kvar då man menar att fokusera på de brottsliga gärningarna som sådana inte är tillräckligt när det gäller de unga lagöverträdarna. Hela den unges situation måste beaktas. Rätt anpassad vård och behandling är bättre ägnad att motverka fortsatt kriminalitet från den unge än samhällsreaktioner som har straffvärdet som ensam grund.²¹

Grunden till att särbehandla unga lagöverträdare i straffrättsligt hänseende har i Sverige en lång tradition. Hur man reagerar på ungas brottslighet är oerhört viktigt för deras framtida utveckling. Unga människor är normalt psykologiskt mer känsliga för bestraffning än vuxna vilket gör att bestraffningen därför kan drabba de unga hårdare. Det viktiga med bestraffningen är inte hur den upplevs av de unga, utan att den kan motverka deras möjligheter till att utvecklas och mogna. Det ligger därmed i samhällets intresse att inte ha en alltför repressiv straffrättspolitik så att det ungas mognadsprocess äventyras.²²

Påföljdssystemet för unga bygger idag på vård- och behandlingstanken. Sådana påföljder som innebär verkställighet inom kriminalvården används därför i betydligt mindre utsträckning för unga än för vuxna. De straffrättsliga ingripanden som görs måste därför anpassas till den unges brist på mognad, begränsade erfarenhet och särskilda förhållanden. Fokus ska inte ligga på den brottsliga gärningen utan på den unge och hans situation.²³

²⁰ SvJT 2007 s. 181.

²¹ SOU 2004:122 s. 143f.

²² Jareborg och Zila s. 147f.

²³ SOU 2004:122 s. 141ff.

3 Införandet av slutna ungdomsvård

Som ett led i att kunna besvara det övergripande syftet med uppsatsen ska jag i följande kapitel belysa tankarna som ledde fram till påföljden slutna ungdomsvård. Kapitlet ska också belysa hur lagen var tänkt att användas samt konsekvenserna de följande åren.

Den 20 november 1989 antog FN:s generalförsamling konventionen om barnets rättigheter. Sverige ratificerade konventionen utan reservationer, som ett av de första länderna. Konventionen trädde i kraft den 2 september 1990. I artikel 37 punkt c stadgas särskilt att barn som är frihetsberövade ska hållas åtskilda från vuxna, om det inte kan vara till barnets bästa att så inte sker. I artikel 40 åtar sig staterna bl.a. att främja införandet av lagar och förfaranden som är speciellt anpassade till barn som begår brott.²⁴ FN:s kommitté för barnets rättigheter skrev 1993 en rapport riktad till Sverige i vilken de var bekymrade över Sveriges efterlevnad av konventionen. Således tillkom den nya påföljden om slutna ungdomsvård även som ett led i att uppfylla internationella åtaganden.²⁵

1999 reformerades lagstiftningen om påföljder och reaktioner mot ungdomsbrott, efter ett nästan tioårigt utredningsarbete.²⁶ Ett av syftena med reformen var att skapa trovärdiga alternativ till fängelsestraff. Socialtjänsten skulle behålla ansvaret för ungdomar i åldrarna 15-17år som begått brott men påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten skulle göras tydligare. Vidare skulle de grundläggande straffrättsligt motiverade kraven rättvisa, proportionalitet, konsekvens och förutsebarhet ges ett större utrymme och i större utsträckning prägla påföljdsbestämningen även för unga. Slutna ungdomsvård skulle införas som en ny frihetsberövande påföljd för unga.²⁷

3.1 Tankarna bakom införandet och det avsedda tillämpningsområdet

En grundläggande princip är sedan en lång tid tillbaka att unga lagöverträdare endast i undantagsfall ska dömas till fängelse. Denna princip gäller särskilt de under 18 år. Det är heller inte särskilt ofta som så unga människor döms till fängelse. Anledningen till denna restriktivitet är att det inte är rimligt att straffa unga lika hårt som vuxna, men också att

²⁴ JT 2000/01 s. 236.

²⁵ JT 2000/01 s. 237.

²⁶ Kühlhorn s. 5.

²⁷ Prop. 1997/98:96 s. 1.

fängelsestraffet innebär särskilda risker för unga människor. Långvariga fängelsestraff innebär betydande skaderisker för den som döms, inte minst om den dömda är ung. Dessa omständigheter har legat till grund för många diskussioner om man inte ska avskaffa fängelsestraffet helt för de allra yngsta lagöverträdarna.

Regeringen menar dock att eftersom det finns ungdomar som begår allvarliga brott måste samhället kunna reagera kraftfullt med ett frihetsberövande. För att motverka brott i samhället måste det inom påföljdssystemet finnas möjlighet att välja påföljder som avskräcker från brott, tydligt markerar grundläggande gränser och motsvarar de krav på rättvisa inom straffrättskipningen som samhället ställer. Det är därför regeringens uppfattning att frihetsberövande påföljd inte helt kan undvikas trots att det handlar om ungdomar.

I dagens påföljdssystem är fängelse den enda formen av frihetsberövande. Regeringen menar att detta inte är bra då fängelse är en väldigt olämplig miljö för ungdomar. Man vill därför skapa en alternativ form av frihetsberövande som gör det möjligt att hålla de allra yngsta lagöverträdarna utanför fängelserna.²⁸

Syftet med införandet av slutna ungdomsvård som påföljd är att man så långt som möjligt ska kunna undvika fängelse men samtidigt ge domstolarna en möjlighet att döma ut en påföljd som är tillräckligt ingripande med hänsyn till den aktuella brottligheten. Samma restriktivitet ska gälla för att döma till en frihetsberövande påföljd oavsett om det är att döma till fängelse eller slutna ungdomsvård. Det ska alltså råda en presumtion mot att frihetsberöva ungdomar under 18 år som begått brott, och för att bryta presumtionen krävs synnerliga skäl.²⁹

Vid tillämpningen av den slutna ungdomsvården ska samma regler gälla som gäller för användandet av fängelse för unga lagöverträdare. Även vid bestämmande av längden på frihetsberövandet ska samma regler som vid fängelsestraffet tillämpas.³⁰ Slutna ungdomsvård ska enbart dömas ut som en reaktion på brottet och den unges behov av vård ska alltså inte tillmätas någon betydelse vid påföljdsbestämningen. Vårdbehovet ska inte heller ha någon betydelse vid bestämmande av längden av frihetsberövandet i det enskilda fallet. Längden på det frihetsberövande som döms ut ska stå i relation till straffvärdet av brottligheten. Däremot ska den unges behov av vård tillmätas stor betydelse vid verkställigheten.³¹

²⁸ Prop. 1997/98:96 s. 156f.

²⁹ Prop. 1997/98:96 s. 160.

³⁰ SvJT 2007 s. 181.

³¹ Prop. 1997/98:96 s. 161.

3.2 Regleringen

Begår någon brott innan 18 års ålder ska i första hand dömas till sluten ungdomsvård även om det finns skäl för fängelse. Detta enligt BrB 30:5 första stycket och BrB 32:5. Sluten ungdomsvård får bestämmas till lägst fjorton dagar och högst fyra år. Eftersom villkorlig frigivning inte sker kan den längsta tiden för sluten ungdomsvård fyra år sägas motsvara ett fängelsestraff på sex år.³² Bestämmelser om verkställigheten finns i en särskild lag. Lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård. Lagen kom till för att man ansåg att det var nödvändigt med en lag där man kunde samla vissa bestämmelser angående verkställigheten för att kunna tillgodose de grundläggande kraven på rättssäkerhet, då en dom på sluten ungdomsvård innebär ett allvarligt ingripande i den enskildes liv³³. I lagens 1§ stadgas att verkställigheten ska ske i sådana särskilda ungdomshem som avses i 12§ lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga. Ansvaret för verkställigheten ska ligga på Statens institutionsstyrelse, 3§.

Anledningen till att Statens institutionsstyrelse fick ansvaret för verkställigheten var att regeringen menade att man inte bara ville hålla de unga lagöverträdarna från fängelserna utan man ville även hålla dem utanför kriminalvården. Kriminalvården har också haft begränsade erfarenheter när det gäller behandlingen av unga lagöverträdare då det endast är ett fåtal som har dömts till fängelse. Därför ville man ge ansvaret till ett annat organ med bättre förutsättningar att tillgodose de särskilda krav som bör gälla vid verkställighet av de frihetsberövanden som döms ut till de yngsta lagöverträdarna.³⁴

Statens institutionsstyrelse som ansvarig för verkställigheten ligger även i linje med FN:s konvention om barnets rättigheter, som säger att det ska finnas alternativ till anstaltsvård för att säkerställa att barn behandlas på ett lämpligt sätt för deras välfärd och som är rimligt både med hänsyn till brottet och de personliga förhållandena.³⁵

3.3 Reaktioner på införandet

Har införandet av sluten ungdomsvård utfallit som regeringen hade tänkt sig, hur kom den nya påföljden att användas i praktiken? Åren strax efter införandet kom många rapporter med utvärderingar av den nya påföljden. Jag har nedan valt att fokusera på de utvärderingar som Statens institutionsstyrelse har gjort.

³² Jareborg och Zila s. 152.

³³ Prop. 1997/98:96 s. 163.

³⁴ Prop. 1997/98:96 s. 157.

³⁵ Prop. 1997/98:96 s. 158.

SiS har också under åren närmast efter införandet gjort en årlig rapport med en redovisning av de domar som kommit. Detta ingår som ett led i uppföljningen av sluten ungdomsvård men sammanställningarna bidrar också till att öka kunskapen om påföljden samt ger en möjlighet att prognostisera det framtida behovet av platser för ungdomar som dömts till sluten ungdomsvård.³⁶

År 2002 kom en rapport på uppdrag av Staten institutionsstyrelse, SiS. Rapportens syfte var att bedöma om lagens genomförande hade skett i enlighet med lagstiftarens intentioner, att sluten ungdomsvård framförallt skulle vara ett alternativ till fängelsestraff för unga lagöverträdare. I rapporten har, för att närmare kunna precisera införandets konsekvenser, förhållandena under den tvååriga reformperioden 1999-2000 jämförts med en treårig förperiod, 1995-1997.³⁷

Den nya påföljden blev en succé i domstolarna och den kom att användas i lite större utsträckning än vad som var tänkt. Före reformen dömdes i genomsnitt årligen under 1990-talet 65 ungdomar till fängelse. Under de två första åren efter reformen dömdes årligen 92 till sluten ungdomsvård³⁸. Vid en beräkning av platserna på de särskilda ungdomshemmen där verkställigheten av sluten ungdomsvård skulle ske, framkom att det behövdes tio årsplatser vilket motsvarar 40 domar på i genomsnitt 3 månader. Beräkningen skedde mot bakgrund av fängelsestatistiken under 1990-talet. Dessa beräknade årsplatser kom dock inte att räcka utan ytterligare 30 platser behövdes för att ta hand om alla dömda. Vad gäller strafftiden blev den också betydligt längre än vad man kunde förvänta sig mot bakgrund av fängelsestatistiken. Den genomsnittliga strafftiden uppgick under den nya påföljdens första år till ungefär åtta och en halv månad.³⁹

Sluten ungdomsvård kom främst att användas vid

1. allvarlig och upprepad brottslighet med våldsinslag av sjuttonåriga pojkar som inte tagit rättelse av en eller flera tidigare, mildare påföljder.
2. allvarlig brottslighet med våldsinslag av yngre barn.
3. artbrott som t.ex. mened, övergrepp i rättssak och narkotikabrott.

I 80 procent av de fall där sluten ungdomsvård dömdes ut 1999 föregicks brottsligheten av våld. Och i minst två tredjedelar av fallen hade den unge tidigare dömts för brott. 70 procent av ungdomarna var vid brottstillfället sjutton år. Endast tre flickor dömdes under 1999 till sluten ungdomsvård.⁴⁰

Ett fenomen som inte är okänt för den svenska påföljdsutvecklingen är något som internationellt kallas för net-widening. Net-widening är en utveckling på en påföljd som inte är planerad. Ett nytt till synes humanare

³⁶ SiS-rapport 2004:5.

³⁷ Kühlnhorn s. 5.

³⁸ Kühlnhorn s. 5.

³⁹ Advokaten 2000 nr2 s. 28.

⁴⁰ SiS-rapport 2000:2.

alternativ till fängelse ersätter inte bara fängelsestraffen utan även mjukare påföljder. Med införandet av reformen fanns risken att en påföljd som erbjöd ett frihetsstraff i humanare form skulle välkomnas så mycket av domare och åklagare att slutna ungdomsvård utöver fängelse delvis också skulle ersätta lägre påföljder, påföljder utan frihetsberövande. Trots förarbetenas klara syften med införandet att slutna ungdomsvård endast skulle utgöra ett alternativ till fängelse så kan net-widening vara svårt att undvika.

En annan bieffekt med införandet var att vårdtiden för slutna ungdomsvård kunde bli längre än fängelsetiden skulle ha varit för motsvarande brott. Detta på grund av de särskilda ungdomshem där verkställigheten av slutna ungdomsvård skulle ske är mycket mer inriktade på vård och behandling av ungdomar än vad fängelserna är. Även här är förarbetena tydliga med att vårdbehovet inte ska ha någon betydelse vid bestämmandet av frihetsstraffets längd.⁴¹

Efter reformen skedde en ökning av antalet domar på slutna ungdomsvård jämfört med antalet fängesedomar innan reformen. Till viss del berodde ökningen på ändringar i brottsligheten och till viss del på straffförändringar, dvs. straffskärpningar. Net-widening påverkade också ökningen. Gällande de grova våldsbrotten så användes frihetsstraffen något oftare och även för personer med tidigare brottsbelastning, än före 1999. Strafftiderna blev också betydligt längre för domarna till slutna ungdomsvård. Om detta var en för lagstiftaren överraskande bieffekt av reformen eller om den var planerad eller förväntad var svårt att avgöra då man i förarbetena inte diskuterat reformens effekter på strafftider på den kategori av domar som kombinerade fängelsestraff med skyddstillsyn och för vilka fängelsetiden är maximerad till tre månader.⁴²

Enligt beläggningsstatistik över de intagna på SIS särskilda ungdomshem har utvecklingen på 2000-talet varit på en någorlunda jämn nivå med några toppar. I slutet av 2001 var 65 intagna enligt LSU. I november 2007 var siffran 63. Detta visar att den ökning som skedde direkt efter lagens införande enbart var en effekt av den nya påföljden. Senare år visar att antalet dömda varje år ligger på mellan 60 och 70 ungdomar vilket är ungefär samma antal ungdomar som innan reformen årligen dömdes till fängelse.⁴³

⁴¹ Kühlhorn s. 10f.

⁴² Kühlhorn s. 40ff.

⁴³ <http://www.stat-inst.se/>

4 Straffmätning och påföljdsbestämning

Straffsystemet är ett system mycket präglad av kriminalpolitiska val och värderingar. Straffsystemets utformning grundar sig också mycket på hur man besvarar frågorna bestraffningens syften och grunderna för påföljdsbestämning. Det finns idag inslag av båda de övergripande straffrättsteorierna. Utvecklingen har dock gått från att behandlingstanken har ersatts av proportionalitetstanken.⁴⁴ Straffmätningen bygger primärt på ett krav på rättvis proportionalitet, medan särskilt de individualpreventiva synpunkterna kommer in då det gäller påföljdsvalet.⁴⁵

4.1 Allmänt

Straffmätningen och påföljdsbestämningen står i nära relation till varandra då straffmätningen i viss mån påverkar valet av påföljd, detta får till följd att rättstillämpningen innebär ett växelspel mellan 29 och 30 kap BrB.⁴⁶

När man talar om straffmätning och påföljdsbestämning är *straffvärde* ett centralt begrepp. Bestämmelsen i 29:1 BrB är den grundläggande bestämmelsen för straffmätning. Den ger uttryck för att straffet ska stå i rättvis proportion till brottets grovhet. I andra stycket ges också en ungefärlig definition av vad som menas med straffvärde.⁴⁷ Straffvärdet är relativt i förhållande till olika brott. Man brukar skilja mellan abstrakt och konkret straffvärde. Det abstrakta straffvärdet är det straffvärde som framgår av den straffskala som ingår i den aktuella brottsbestämmelsen. Lagstiftaren anger genom att fastställa brottstypens straffvärde hur klandervärd brottstypen är i relation till andra kriminaliserade gärningar⁴⁸.

Det konkreta straffvärdet bestäms i det enskilda fallet av de rättstillämpande myndigheterna och det är ett mått på svårheten av en viss begången gärning. Det konkreta straffvärdet uttrycker graden av gärningens förkastlighet i förhållande till andra begångna brottsliga gärningar, hur allvarlig en konkret begången gärning är.⁴⁹

29:1BrB utgör tillsammans med 29:2 och 29:3 BrB grunden för straffmätningen. I de två sistnämnda bestämmelserna finns de subjektiva faktorer som domstolen förutom de objektiva faktorerna ska ta hänsyn till, både i skärpande och mildrande riktning.⁵⁰ Exempel på försvårande

⁴⁴ Jareborg och Zila s. 97.

⁴⁵ SvJT 2003 s. 191.

⁴⁶ Jarborg och Zila s. 98f.

⁴⁷ SvJT 2003 s. 175.

⁴⁸ SvJT 2003 s. 175.

⁴⁹ Jareborg och Zila s. 100f.

⁵⁰ Art. Straffvärde och ungdom s. 504.

omständigheter i 29:2 BrB är den tilltalades avsikt med brottet var allvarigare än den faktiska följden (punkt 1) eller den tilltalade visat särskild hänsynslöshet (punkt 2). Som förmildrande omständigheter i 29:3 BrB räknas bl.a. att den tilltalade haft nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande pga. psykisk störning, eller annan orsak (punkt 2), eller handlandet stått i samband med den tilltalades bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga (punkt 3). Den tredje punkten är den som har störst praktisk betydelse när den tilltalade var särskilt ung vid brottstillfället, men den utgör endast ett komplement till strafflindringregeln för ungdomar i 29:7 BrB. Punkt 3 måste dock tillämpas med stor försiktighet, då en majoritet av de som döms för brott säkerligen skulle kunna åberopa dåligt omdöme till sitt försvar.⁵¹

När man har fastställt det konkreta straffvärdet ska man vidare i straffmätningen vid påföljdsbestämningen beakta straffskärpande och straffmildrande omständigheter. I 29:4 BrB finns reglerat om återfall, vilket ofta i praktiken inte har så stor betydelse. I 29:5 BrB finns det som brukar benämnas billighetsskäl, sju punkter med skäl som kan lindra straffet.

Vid val av påföljd är fängelse att anse som en svårare påföljd än villkorlig dom eller skyddstillsyn, 30:1 BrB. Syftet med bestämmelsen är att lägga en grund för en presumtion mot användning av fängelse. I 30:4 andra stycket BrB befästs denna presumtion som tar upp omständigheter som kan göra att presumtionen mot fängelse bryts. Dessa omständigheter är brottslighetens straffvärde, brottslighetens art och återfall.⁵²

4.2 Betydelsen av den tilltalades ungdom

29:7 BrB om s.k. ungdomsrabatt är den paragraf som används mest när det gäller nedsättning av straffet pga. den tilltalades ungdom. Har någon begått brott innan han har fyllt 21 år, ska den tilltalades ungdom särskilt beaktas vid straffmätningen. Den tilltalade får dömas till lägre straff än vad som egentligen är föreskrivet för brottet, och ingen får heller dömas till livstids fängelse för brott som begåtts innan tjuogoett års ålder. För att bestämmelsen ska tillämpas krävs alltså inte att den tilltalades ålder på något sätt påverkat handlandet. Enbart åldern i sig är en faktor som ska beaktas i sänkande riktning vid straffmätningen. Vad som föranlett regeln är tankarna om att brott som begåtts av ungdomar presumeras ha ett lägre straffvärde gentemot samma brott som begåtts av vuxna. Dessutom drabbas unga generellt sett hårdare av straffrättsliga ingripanden än vuxna.⁵³ Det ges i förarbetena inga riktlinjer för hur stor ungdomsrabatten ska vara, men det har i litteraturen utarbetats en tabell med riktlinjer för hur mycket straffen ska sättas ner efter ålder.

⁵¹ Jareborg och Zila s. 114.

⁵² Jareborg och Zila s. 118ff.

⁵³ SvJT 2006 s. 243.

Ålder	Straffnedsättning	Ungefärlig strafflängd
15 år	75-85 procent	1/5
16 år	65-75 procent	1/4
17 år	55-65 procent	1/3
18 år	45-55 procent	1/2
19 år	30-40 procent	2/3
20 år	20-30 procent	3/4
21 år	fullt straff	

Denna tabell kan sägas spegla rättstillämpningen i domstolarna även då HD mer eller mindre avvisat fasta procentsatser vid straffnedsättningen enligt 29:7 BrB.⁵⁴

Påföljdssystemet är betydligt mer komplext när det gäller unga lagöverträdare än när det gäller vuxna. Som ett led i det arbetet som inleddes genom reformen 1999, har påföljdssystemet för unga lagöverträdare vidareutvecklats för att förbättra möjligheterna att tidigt ingripa och för att motverka att unga personer utvecklar en kriminell livsstil. De lagändringar som föreslogs trädde ikraft 1 januari 2007. Innan dessa lagändringar trädde ikraft var den normala påföljden för ungdomar under arton år överlämnande till vård inom socialtjänsten.

De mest markanta ändringarna är att påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten byter namn till ungdomsvård. Barn och ungdomar som begår brott ska även fortsättningsvis i första hand bli föremål för vård inom socialtjänsten. Påföljden får dock en annan avgränsning genom att den unge ska ha ett särskilt vårdbehov. Vården ska syfta till att motverka en ogynnsam utveckling av den unge. Detta ska bidra till att påföljden får en tydligare inriktning på unga med vårdbehov. Det ska också upprättas ett ungdomskontrakt i samråd med den unge som anger de insatser som planerats av socialnämnden.⁵⁵

Den andra ändringen är att ungdomstjänst införs som en ny fristående påföljd för unga lagöverträdare, vilket är ett helt nytt inslag i påföljdssystemets uppbyggnad. Påföljden som sådan infördes egentligen redan 1999 men då var syftet endast att göra överlämnandet till vård inom socialtjänsten mera ingripande i fall där det motiverades med hänsyn till straffvärdet och arten av brottsligheten. Nu döms påföljden ut som fristående påföljd men den kan även dömas ut som en tilläggsåtgärd. En förutsättning för ungdomstjänst är att den unge samtycker. Ungdomstjänsten består av 20-150 timmars oavlönat arbete eller deltagande i annan särskilt anordnad verksamhet.⁵⁶

⁵⁴ Jareborg och Zila s. 149f.

⁵⁵ Faktablad Ju 06.06.

⁵⁶ Jareborg och Zila s. 49.

4.2.1 Reglerna om de särskilda ungdomspåföljderna

Reglerna om ungdomsvård och ungdomstjänst har tagits in i 32 kap BrB. Tillsammans med reglerna i 31 kap BrB skiljer sig reglerna i 32 kap BrB om överlämnande till ungdomsvård från de bestämmelser som finns i 25-28 kap BrB avseende de olika påföljderna böter, fängelse, villkorlig dom respektive skyddstillsyn. Skillnaden är att reglerna i 32 kap BrB inte endast ger föreskrifter om vad påföljderna innebär utan även anvisningar för i vilka fall påföljderna ska tillämpas. Härav skulle man kunna tänka sig att påföljdsbestämningsreglerna i 29 och 30 kap BrB inte skulle gälla överlämnandepåföljderna. Delvis är det så då domstolen, i fall då en överlämnandepåföljd övervägs enligt 32 kap BrB, alltid först måste tillämpa reglerna i 29 kap BrB för att bestämma brottslighetens straffmättningsvärde. Bestämmelserna i 30 kap BrB är däremot bara i mindre utsträckning tillämpliga i fråga om att döma ut en ungdomspåföljd. Den grundläggande regeln i 30:4 BrB som gäller vilka skäl som får användas för fängelse gäller dock fortfarande också för unga lagöverträdare. 30:5 BrB gäller givetvis också då den tar sikte på just de unga lagöverträdarna. I övrigt står reglerna i 32 kap BrB för sig själva när det gäller påföljdsvalet. Detta innebär dock att reglerna i 30:1 BrB om påföljdernas inbördes stränghet inte tar upp ungdomspåföljderna.⁵⁷

Det innebär vissa svårigheter att reglerna i 30 kap inte gäller för ungdomspåföljderna vid påföljdsbestämningen. Detta gäller inte minst beträffande frågan om hur man bör se på ungdomspåföljdernas inbördes stränghet. Påföljdssystemet för unga är individualpreventivt inriktat vilket gör att frågan egentligen inte är särskilt aktuell men problemen uppstår då man vid tillämpningen av påföljdssystemet för unga bör ta i beaktande principerna om förutsebarhet, proportionalitet och konsekvens. För att domstolarna åtminstone i någon mån ska kunna beakta kravet på proportionalitet mellan brottsligheten och påföljden bör de ha någon uppfattning om hur olika påföljder för unga förhåller sig till varandra i stränghetshänseende.⁵⁸ Dock innebär de särskilda påföljderna för unga om överlämnande till särskild vård inte att övriga påföljder generellt är uteslutna. Om ungdomstjänst inte kan tillämpas på grund av brottslighetens svårhet eller med hänsyn till att samtycke från den tilltalade saknas, får de ”vanliga” påföljderna tillämpas.⁵⁹

Påföljdssystemet för unga lagöverträdare med dess många påföljder och möjliga kombinationer av påföljder är nu ännu mer anpassat för att passa de ungas, i många fall behov av individuell vård. Påföljderna är numera också samlade i ett kapitel.

⁵⁷ Borgeke s. 389.

⁵⁸ Borgeke s 390.

⁵⁹ Borgeke s 390.

4.3 Paragrafen som reglerar ”synnerliga skäl”

BrB 30:5

För brott som någon begått innan han eller hon fyllt arton år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl. Att rätten därvid i första hand skall bestämma påföljden till sluten ungdomsvård istället för fängelse framgår av 32 kap 5 §.

För brott som någon begått efter det att han eller hon har fyllt arton men innan han eller hon fyllt tjuogoett år får rätten döma till fängelse endast om det med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars finns särskilda skäl för det.

Denna för mitt arbete centrala bestämmelse sätter kravet i domstolens bedömning i påföljdsfrågan gällande frihetsberövande påföljd. Paragrafen uttrycker dock endast att det för att döma någon under arton år till sluten ungdomsvård krävs *synnerliga skäl* och för den äldre gruppen ska *särskilda skäl* krävas. På samma sätt som straffet sätts ner enligt en skala beroende på hur gammal den tilltalade är enligt BrB 29:7 så är möjligheterna desamma vid att döma en ung lagöverträdare till sluten ungdomsvård. Är en tilltalade 15 år är skälen mot sluten ungdomsvård ännu starkare än om den tilltalade är 17 år. Dock är det inte rimligt att t.ex. alla femtonåringar ska behandlas på samma sätt då det kan skilja ett år mellan den som precis fyllt femton och den som snart ska fylla 16 år.⁶⁰ Betydelsen av åldersfaktorn beskrivs enligt en liknande skala som den som anger vilken betydelse som domstolen ska tillmäta den tilltalades ungdom vid straffmätningen enligt 29:7 BrB. Man skulle kunna beskriva det på följande sätt. För att en som är 15 år ska dömas till sluten ungdomsvård krävs synnerligen synnerliga skäl. För att en som är 16 år ska dömas krävs ”normalsynnerliga” skäl medan det för en som är 17 år räcker med skäl som ska vara synnerliga men som inte behöver vara särskilt synnerliga.⁶¹

För att få en närmare hänvisning till vad synnerliga skäl utgörs av får man om man går till förarbetena. Det betonades när påföljden sluten ungdomsvård infördes att det inte skulle ske någon ändring beträffande kraven på att döma till frihetsberövande. Därav följer att samma krav som krävdes för att döma till fängelse och numera krävs för att döma till sluten ungdomsvård står fast. Vad som främst nämnts som synnerliga skäl både för ungdomar under och över arton år är att den begångna gärningen har ett högt straffvärde. Beträffande särskilda skäl som krävs för att döma ungdomar över arton till fängelse, kan tidigare lagföringar utesluta annan påföljd än fängelse. Även brottets art kan anses som särskilda skäl. För de under 18 år kan det vara svårt att ange situationer där brottets art och tidigare lagföring leder till bedömningen att fängelse måste ådömas.⁶²

⁶⁰ Borgeke s. 274.

⁶¹ Borgeke s. 275.

⁶² Prop. 1987/88:120 s. 103.

Lagstiftarens intentioner är således att synnerliga skäl i första hand för de under 18 år ska utgöras av ett högt straffvärde och endast i sällsynta fall ska andra faktorer än det höga straffvärdet utgöra synnerliga skäl.⁶³

Vad som ytterligare utgör synnerliga skäl kan man få ledning av genom att tse på de skäl som tas upp i 30:4 BrB, i vilken anges att brottslighetens straffvärde, art och om den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott bör beaktas som skäl talande för fängelse. 30:4 BrB bör dock ses mot bakgrund av 30:5 BrB på så sätt att 30:5 BrB går före när den tilltalade är en ungdom, och presumptionen mot fängelse är betydligt starkare i 30:5 BrB.

Brottets art är något som har utvecklats genom praxis. Vissa brott anses motivera fängelse trots att straffvärdet inte är särskilt högt. Dessa brott är ofta brott som anses medföra ett kortare fängelsestraff främst på grund av allmänpreventiva skäl. Artbrottsinstitutet har utvecklats genom praxis utifrån brotts karaktär och allmänpreventiva skäl. Några brott som har karaktären av artbrott är mened, människosmuggling, grovt rattfylleri, misshandel, jaktbrott, narkotikabrott och olaga hot.

4.3.1 Brottets straffvärde

Brottets straffvärde är i första hand det skäl som ofta är avgörande för att döma till fängelse. Det handlar ofta om grova brott som t.ex. mord, dråp, våldtäkt, grovt rån och grova narkotika brott. Vid sådan här allvarlig brottslighet är i praktiken alla andra påföljder än fängelse uteslutna. Men att ange någon gräns uttryckt i längden av ett fängelsestraff är inte rimligt. Regeringen anser dock att man kan sätta som ett riktvärde att om ett brott vid straffvärdebedömningen anses bära medföra ett års fängelse eller mer ska det innebära en presumtion för fängelse.⁶⁴ Trots att den ettårsgräns man anger bara ska vara ett riktmärke för domstolarna följs denna tämligen strikt i praxis. Påpekas bör också att lagtexten anger att det som ska mätas är straffvärdet medan det i praktiken är straffmätingsvärdet. Hänsyn måste alltså tas till den nedsättning som ska göras med hänvisning till den tilltalades ungdom enligt regeln i BrB 29:7.⁶⁵

I de fall där brottslighetens straffvärde är så högt att det ensamt talar för fängelse är, på motsvarande sätt som när det gäller vuxna, de då straffmätningensvärdet motsvarar fängelse i ett år eller mer. Med de reduktioner som normalt görs för låg ålder med tillämpning av BrB 29:7 måste för att straffvärdet, efter hänsynstagande till billighetsskäl i BrB 29:5, ensamt leda till att det finns skäl för fängelse. För en femtonåring ska detta motsvara fängelse i fem år eller mer, för en sextonåring fängelse i fyra år eller mer och för en sjuttonåring i fängelse i tre år eller mer.⁶⁶

⁶³ Jareborg och Zila s. 154.

⁶⁴ Prop. 1987/88:120 s 100f.

⁶⁵ Borgeke s. 235f.

⁶⁶ Borgeke s. 276.

Om domstolen kommer fram till att synnerliga skäl för fängelse föreligger ska vad som utgör synnerliga skäl inte förändras av att domstolen istället väljer att döma till sluten ungdomsvård. Däremot bör en påverkan ske på grund av de nya påföljder riktade mot unga som tillkommit efter att påföljdsbestämningen för unga genom tiden stramats upp. De påföljder som införts har blivit mer ingripande vilket gör att det bör kunna få ett större tillämpningsområde och frihetsberövande påföljder för unga tillämpas i motsvarande mindre utsträckning.⁶⁷

⁶⁷ Borgeke s. 276.

5 Domstolspraxis

De rättsfall som jag nedan valt att analysera är ett litet urval av den praxis som finns men jag tycker att de är representativa för min uppsats. Att jag har valt just dessa rättsfallen är för att i de här fallen är det just påföljden som överklagas och därmed finns det en större diskussion kring just påföljdsvalet än vad det finns i många andra fall. Jag har också valt fall närmast efter införandet av påföljden sluten ungdomsvård och några år framåt. Rättsfallen har jag valt med utgångspunkt i att jag ville jämför olika fall. Fallen representerar till stor del typiska ungdomsbrott så som stöld, misshandel och mened. De tilltalade i fallen är mellan 15-17 år.

Rättsfallen presenteras i kronologisk ordning för att visa utvecklingen av påföljden. Jag har börjat med en kort beskrivning av de begångna gärningarna, de olika instansernas ståndpunkter och avslutat med en kortare analys. Jag har analyserat fallen med utgångspunkt från de tre övergripande skäl som ställs upp i förarbetena, straffvärde, art och tidigare brottslighet.

5.1 Stöld av pärlhalsband

T.D som var sexton år vid gärningstillfället åtalades för stöld, misshandel, våld mot tjänsteman och våldsamt motstånd samt för snatteri. T.D befanns skyldig till att ha stulit ett pärlhalsband värt minst 1500kr. I samband med detta har T.D knuffat expediten i bröstet, dragit i hennes tröja och bitit henne i armen. När en väktare kallades till platsen sparkade T.D denne på benet samt satte sig till motvärn genom att kränga med kroppen. Snatteribrottet som skedde vid ett annat tillfälle innefattade tillgrepp av kläder till ett värde av 707kr.⁶⁸

5.1.1 Domstolarnas bedömning i påföljdsfrågan

Tingsrätten

Tingsrätten menar att enbart den i det här fallet aktuella brottsligheten inte utgör synnerliga skäl för fängelse. Tingsrätten har inhämtat yttrande från socialtjänsten av vilket framgår att inga insatser eller åtgärder har planerats för T.D. Det framgår också att T.D under 1998 vid fyra tillfällen överlämnats till vård enligt socialtjänstlagen för brottslighet innefattande stöld i butik. T.D har också enligt yttrandet varit föremål för insatser från socialtjänstens sida sedan 1996 men T.D och hans mamma har inte visat något intresse för vidare insatser, därför har man inte planerat några. T.D har hela tiden återfallit i brott trots att han vid fyra tillfällen dömts och överlämnats till vård enligt socialtjänstlagen. Tingsrätten menar att dessa påföljder uppenbarligen inte fungerat vilket i stort sett berott på honom själv och hans familj. Om T.D hade varit vuxen hade det faktum att upprepade

⁶⁸ RH 1999:89.

brottslighet och återfall i brott i omedelbar anslutning till lagföring, i sig varit skäl till att döma till fängelse och det skulle också ha bestämt fängelsestraffets längd. Detta sammantaget med att T.D överhuvudtaget inte verkar ha tagit till sig innebörden av de tidigare domarna gör att tingsrätten anser att det föreligger skäl att döma till fängelse trots hans ungdom. Tingsrätten bestämde påföljden till slutna ungdomsvård fyra månader.⁶⁹

Hovrätten

I hovrätten tillkom till den förebragta personutredningen ett yttrande från Frivården av vilket framgår att T.D saknar sysselsättning, att han har försörjt sig genom stölder då han och hans familj har det svårt ekonomiskt men att han uttryckt en vilja att bryta sin kriminella bana. Enligt den bedömning som gjorts ingår kriminaliteten som en del av hans levnadsmönster och det föreligger en påtaglig risk för återfall. T.D är i behov av övervakning trots sin låga ålder och eftersom socialtjänsten synes ha uttömt sina resurser föreslår Frivården att T.D döms till skyddstillsyn då denna påföljd skulle ge T.D den kontroll och det stöd som han behöver för att bryta sin kriminella bana. Hovrätten menar att mot bakgrund av rådande praxis, den aktuella brottslighetens art, omfattning och straffvärde inte är sådant att det kan anses föreligga synnerliga skäl att döma till slutna ungdomsvård. Hovrätten ändrar således tingsrättens dom till skyddstillsyn.⁷⁰

5.1.2 Kommentar

Tingsrätten och hovrätten har här kommit fram till två olika påföljder, i tingsrätten anser man att det föreligger synnerliga skäl varför man dömer till slutna ungdomsvård. I hovrätten däremot ändrar man påföljden till skyddstillsyn, man anser inte att synnerliga skäl föreligger. I hovrätten tillkommer personutredningen och ett yttrande från Frivården, vilket ger hovrätten lite annat underlag än det tingsrätten hade att ta ställning till. Båda instanserna är överens om att den brottslighet som T.D gjort sig skyldig till inte i sig är så allvarlig att den ska utgöra synnerliga skäl. Man är också överens om att en påföljd som innebär överlämnande till vård inom socialtjänsten inte är en verksam påföljd. Slutna ungdomsvård ska användas väldigt restriktivt men tingsrätten väljer detta ändå. Deras sätt att resonera har jag viss förståelse för då man egentligen inte ser någon alternativ påföljd som man tror skulle fungera. I hovrätten håller man däremot mer på restriktiviteten och hittar ett alternativ.

⁶⁹ RH 1999:89.

⁷⁰ RH 1999:89.

5.2 Mened i Helsingborg

N.S, sexton år vid gärningstillfället, och C.M-G, tjugo år vid gärningstillfället, åtalades för mened respektive anstiftan till mened. N.S har under ett vittnesförhör i samband med ett misshandelsåtal mot A.H under ed sagt att hon endast iakttagit att A.H knuffat C.M-G när hon faktiskt sett att A.H utdelat knytnävsslag mot huvudet och ansiktet på C.M-G samt dragit henne i håret. C.M-G anmälde A.H för misshandel men kom kort därefter överens med honom om att försöka ta tillbaka anmälan. Både A.H och C.M-G har därför tagit kontakt med N.S som sett hela händelsen. Först kontaktade de henne några veckor före huvudförhandlingen, sedan dagen före huvudförhandlingen. De pratade även med henne i samband med huvudförhandlingen. De sade till henne att säga det hon senare sa under förhandlingen.⁷¹

N.S erkände meneden medan C.M-G bestred ansvar för brott. Båda ansågs vara skyldiga till de åtalade gärningarna.⁷²

5.2.1 Domstolarnas bedömning i påföljdsfrågan

Tingsrätten

N.S som bara var sexton år vid gärningstillfället förekommer inte kriminalregistret. Enligt yttrande från socialnämnden har N.S lite bekymmersamma hemförhållande men får stöd på olika sätt, vilket är positivt. Tingsrätten betonar allvarligheten av detta brott, men ställer till hennes fördel det faktum att hon ganska tidigt kommit underfund med att hon gjort fel och då avslöjat sig själv och de personer som förmått henne att vittna falskt. Denna omständighet i samband med hennes ungdom, menar tingsrätten har stor betydelse vid valet av påföljd. Man ser heller inte någon anledning till att befara att hon kommer att göra sig skyldig till fortsatt brottslighet. Tingsrätten dömer därför N.S till villkorlig dom i förening med böter. Vad gäller C.M-G så har hon tidigare dömts för stöld till villkorlig dom. Även hennes brott är allvarligt, men till hennes fördel läggs att hon stått under starkt inflytande från A.H och utsatts för våld av honom. Inte heller C.M-G tror man kommer att göra sig skyldig till fortsatt brottslighet. Hon döms därför också till villkorlig dom i förening med böter.⁷³

Hovrätten

I hovrätten trycker man också på att det brott som N.S och C.M-G gjort sig skyldiga till är s.k. artbrott som man för vuxna i princip undantagslöst dömer ut fängelse. Vad som kan utgöra skäl för fängelse är om den begångna gärningen har ett högt straffvärde. Brottets art ska endast i undantagsfall utgöra skäl för fängelse. Dock har genom praxis mened ansetts utgöra sådant undantagsfall. I hovrätten uppkommer frågan om

⁷¹ NJA 1999 s. 561.

⁷² NJA 1999 s. 561.

⁷³ NJA 1999 s. 561.

något annat alternativ till fängelse kan väljas. Vad som framkommit rörande N.S personliga förhållanden är att hon lever under ordnade sociala förhållanden men dock med en orolig hemsituation. Hon har inga missbruksproblem. Hon har också stödkontakt genom socialtjänsten varför förutsättningar för att välja skyddstillsyn som påföljd för brottet inte föreligger. Även hovrätten anser att det inte finns någon anledning att anta att N.S kommer att fortsätta med brottslighet. Trots brottets höga artvärde bestämmer man påföljden till villkorlig dom med föreskrift om samhällstjänst, då man anser att denna påföljd är tillräckligt ingripande.⁷⁴

C.M-G var vid gärningstillfället tjugo år. För att döma henne till fängelse krävs särskilda skäl. Angående hennes personliga förhållanden kan nämnas att hon förekommer i socialregistret. Hon har också provat droger och även under en period varit beroende. På grund av detta missbruk föreligger ett övervakningsbehov både från stöd- och kontrollsynpunkt. Själva uppger hon inför hovrätten att hon inte längre har något missbruksproblem och att hon nu bor hos sin mamma. Straffvärdet för det brott som C.M-G begått är lågt, C.M-G har också själv av egen vilja kontaktat polisen och berättat att hennes och N.S lämnade uppgifter vid tingsrätten varit osanna. Dessa förhållanden sammantagna med att brottet synes vara föranlett av C.M-G:s ungdom, bristande mognad och känslorna till A.H, talar för att se på möjligheten att välja en alternativ påföljd till fängelse trots att presumtionen för att döma C.M-G till fängelse är stark. Vid beaktande av denna möjlighet nämner man att C.M-G tillhör den grupp unga lagöverträdare som är särskilt lämpad för samhällstjänst. Man trycker också återigen på det inte så höga straffvärdet och att C.M-G ansetts vara i behov av övervakning. Härför menar hovrätten att det istället för fängelse är möjligt att döma C.M-G till skyddstillsyn med föreskrift om samhällstjänst.⁷⁵

HD

Mened är ur rättsäkerhetssynpunkt ett väldigt allvarligt brott, vilket är något som alla instanser starkt har påpekat. Det föreligger en mycket stark presumtion för fängelse vid brott som innefattar ett åsidosättande av respekten för rättsväsendet och som påverkar möjligheterna att upprätthålla rättssystemets effektivitet och tillförlitlighet. Allmänt sett gäller att den brottsrubricering som är tillämplig i alla lägen inte är avgörande för bedömningen om ett brott skall anses vara av den arten att fängelse bör ådömas. Beroende på brottslighetens karaktär i det särskilda fallet och omständigheterna kring fallet, kan styrkan för presumtionen variera. Det kan i vissa fall tänkas att ett brott med hänsyn till sådana förhållanden över huvud taget inte bör anses vara av den arten att speciellt starka skäl för fängelse föreligger, trots att i allmänhet brott med den aktuella rubriceringen med hänvisning till brottets art brukar straffas med fängelse. Man kan dock tänka sig fall där ett visst brotts art kan utgöra skäl för fängelse, även om det är ovanligt att brott med den rubriceringen anses tillhöra den kategori vid vilka arten talar för fängelse.⁷⁶

⁷⁴ NJA 1999 s. 561.

⁷⁵ NJA 1999 s. 561.

⁷⁶ NJA 1999 s. 561.

I samband med införandet av sluten ungdomsvård infördes även en möjlighet att förena skyddstillsyn och villkorlig dom med samhällstjänst, vilket ställer ökade krav på individuella bedömningar vid frågan om val av påföljd. HD menar att lagstiftningen innebär att domstolen därför i större utsträckning än tidigare måste göra en individualiserad bedömning, varvid främst omständigheterna vid brottet är av betydelse men även den tilltalades personliga förhållanden måste beaktas.⁷⁷

Vad gäller N.S menedsbrott får man anta att det har föranletts av rädsla för A.H. Som sagts lever N.S under ordnade förhållanden, hon studerar på gymnasiet och arbetar även extra på ett café. Hon har även en kontaktperson på socialförvaltningen, vilket hon tycker är bra. N.S har av Kriminalvårdsmyndigheten bedömts som lämplig för samhällstjänst. En dom på sluten ungdomsvård skulle innebära risker för N.S utveckling och medföra olägenheter för hennes skolutbildning, detta sammantaget med omständigheterna vid brottet gör att HD, trots brottets art, bestämmer påföljden till villkorlig dom i förening med samhällstjänst.⁷⁸

Inte heller beträffande C.M-G anser man vid en sammanvägning av omständigheterna vid brottet och det som framkommit om hennes personliga förhållanden, att det finns skäl för att döma till fängelse trots brottets art. Påföljden bestäms därför till skyddstillsyn i förening med samhällstjänst.⁷⁹

5.2.2 Kommentar

I det här fallet har samtliga instanser i stort sett dömt till samma påföljd. Man har också tagit fasta på ungefär samma saker i sina bedömningar. Man har verkligen betonat allvaret i menedsbrottet, praxis säger också att det ska till verkligt starka skäl som talar mot fängelse för att man ska välja en annan påföljd. Sedan lagändringen 1999 angående samhällstjänst har det blivit en ändring i praxis. Sannolikt skulle många av det kortare fängelsestraff som dömdes ut innan 1999 bytts mot en annan påföljd om de prövats efter 1999.⁸⁰ Detta rättsfall är ett av de första efter lagändringen varvid man alltså valt att utnyttja möjligheten att undvika fängelse och istället välja en annan påföljd. Det kan vid rättstillämpningen vid bedömningen av begångna menedsbrott ge tvetydiga budskap med tanke på att man ser så allvarligt på brott som inkräktar på rättsväsendet, om man i större utsträckning använder alternativa påföljder. Särkilt när det gäller unga lagöverträdare är det viktigt att de respekterar ett upprätthållande av rättssystemet. Samtidigt är det viktigt också just när det gäller de unga att man gör individuella bedömningar.

⁷⁷ NJA 1999 s. 561.

⁷⁸ NJA 1999 s. 561.

⁷⁹ NJA 1999 s. 561.

⁸⁰ Sterzel. s. 331f.

5.3 Mened i Malmö

S.C åtalades för mened. Vid en huvudförhandling vid vilken två personer åtalades för grov misshandel av en tredje person, hölls vittnesförhör under laga ed med S.C. Under förhöret förnekade S.C sanningslöst att hon sett de åtalade personerna misshandla målsäganden. De åtalade frikändes och domen överklagades. I hovrätten hölls ett nytt förhör med S.C varvid hon åter igen under ed sanningslöst förnekat att hon sett misshandeln.⁸¹

S.C:s vittnesmål var av stor betydelse för saken både i tingsrätten och hovrätten. S.C erkände gärningarna och hon fälldes till ansvar för mened. S.C var när hon gjorde sig skyldig till mened i tingsrätten endast sexton år, när hon gjorde sig skyldig till mened i hovrätten hade hon hunnit fylla sjutton år.⁸²

5.3.1 Domstolarnas bedömning i påföljdsfrågan

Tingsrätten

Tingsrätten börjar med att konstatera att de brott som S.C gjort sig skyldig till i normalfallet har ett sammanlagt straffvärde om sex månader, men med beaktande av S.C:s ålder bör straffvärdet bestämmas till en månads fängelse.⁸³

S.C förekommer under ett avsnitt i belastningsregistret men den domen har dock ingen betydelse för påföljdsvalet i det aktuella fallet. S.C lever under ordnade förhållanden och någon risk för återfall i brott synes inte föreligga. Tingsrätten hänvisar i sin motivering till NJA 1999 s. 561 där HD bestämde påföljden till villkorlig dom i förening med samhällstjänst med motiveringen att skäl som talade mot samhällstjänst inte förelåg samt att omständigheterna vid brottet sammantagna med de risker för den tilltalades utveckling och skolgång som en institutionsvistelse innebär, gör att slutet ungdomsvård inte är en lämplig påföljd trots brottets art. Även i förevarande fall framgår av utredningen i målet att S.C är lämplig för samhällstjänst och att det även i hennes fall är förenat med risker vid institutionsvistelse. Tingsrätten anser därför med stöd av NJA 1999 s. 561 att trots att omständigheterna i S.C:s fall är något mindre förmildrande, hon bestämde sig för att inte tala sanning för att hon inte ville att de tilltalade som hon kände sedan några år tillbaka skulle straffas, så bör det ändå med hänsyn till hennes ungdom samt riskerna för hennes utveckling och skolgång finnas utrymme att döma till villkorlig dom som med hänsyn till brottets allvarlighet ska förenas med en föreskrift om samhällstjänst.⁸⁴

Hovrätten

⁸¹ NJA 2001 s. 913.

⁸² NJA 2001 s. 913.

⁸³ NJA 2001 s. 913.

⁸⁴ NJA 2001 s. 913.

S.C:s menedsbrott har bestått i att hon falskeligen uppgett att hon inte sett den ifrågavarande misshandeln trots att hon i själva verket sett de båda gärningsmännen med sparkar mot huvudet misshandla en på marken liggande person som varit helt försvarslös. Med hänsyn till allvarligheten av brottet och det faktum att vid sådan brottslighet som ofta är svårutredda, är det av stor vikt att lämnade vittnesuppgifter är tillförlitliga. Ett vittne som i sådana här fall medvetet avviker från sanningen begår en handling av mycket allvarlig art. Vad som synes ha legat till grund för S.C:s underlåtenhet att lämna riktiga uppgifter, är en vilja att skydda gärningsmännen från att drabbas av påföljder för sitt handlande. Detta medför dock inte att hennes brott är att anses som mindre allvarligt. Dessutom måste man ta i beaktande att hennes felaktiga uppgifter inte är lämnande till följd av stundens ingivelse i en pressad situation utan, som hon själv uppgett, efter att hon redan på förhand bestämt sig för att göra det. Hon uppger sig heller inte ha fått några påtryckningar eller blivit påverkad av någon annan.⁸⁵

Mot bakgrund av detta anser hovrätten att det förligger synnerliga skäl för fängelse. Inte minst i mål av detta slag är det av vikt för möjligheterna att upprätthålla tillförlitligheten i domstolarnas avgörande att hotet som straff för mened framstår som en realitet. De omständigheter av mildrande karaktär som förelåg i NJA 1999 s 561 anser man mot bakgrund av det som framkommit i målet inte föreligger här, varför villkorlig dom i förening med samhällstjänst inte i det här fallet är en tillräckligt ingripande påföljd.⁸⁶

Åklagaren har i första hand yrkat på att påföljden ska bestämmas till fängelse en månad. S.C delar också åklagarens uppfattning, för det fall att åklagarens överklagande bifalls, att hon ska dömas till fängelse och inte sluten ungdomsvård. Bakgrunden till deras inställning är att vid ett kortvarigt fängelsestraff kan verkställigheten ske genom elektronisk övervakning. Någon sådan motsvarande möjlighet finns inte när påföljden bestämts till sluten ungdomsvård. Hovrätten anser med beaktande av S.C:s ålder vid gärningarna att straffvärdet av brotten motsvarar en månads fängelse. Vidare anser man inte att den omständigheten att verkställigheten kan ske genom intensivövervakning med elektronisk kontroll om påföljden bestäms till fängelse, bör föranleda undantag från huvudregeln att frihetsberövande påföljd för hennes ålderskategori ska bestämmas till sluten ungdomsvård. Således bestäms påföljden till en månads sluten ungdomsvård.⁸⁷

I hovrätten finns två nämndemän av skiljaktig mening. De delar också uppfattningen om att villkorlig dom i förening med samhällstjänst inte är en tillräckligt ingripande påföljd och att påföljden bör bestämmas till ett frihetsstraff. De anser dock att det faktum att ett fängelsestraff kan verkställas genom intensivövervakning med elektronisk kontroll, utgör

⁸⁵ NJA 2001 s. 913.

⁸⁶ NJA 2001 s. 913.

⁸⁷ NJA 2001 s. 913.

sådan omständighet som medför att särskilda skäl föreligger för att döma till fängelse istället för sluten ungdomsvård.⁸⁸

HD

Den fråga som kommit att aktualiseras i HD är om det finns förutsättningar för att bestämma påföljden till fängelse istället för sluten ungdomsvård när skälet är att S.C då skulle få en möjlighet att verkställa fängelsestraffet genom intensivövervakning med elektronisk kontroll.⁸⁹

Vad som framkommit om S.C:s personliga förhållanden att de är ordnade och att hon inte är i behov av övervakning från vare sig socialtjänstens eller kriminalvårdens sida, sammantaget med omständigheterna vid brotten utgör detta enligt HD inte en tillräcklig god anledning att frångå presumtionen att påföljden bör vara mer ingripande än villkorlig dom eller skyddstillsyn. Valet står alltså mellan fängelse och sluten ungdomsvård, varav sluten ungdomsvård är den påföljd för ungdomar under arton år som i första hand ska väljas såvida det inte finns särskilda skäl som talar häremot. I förarbetena ges två exempel på särskilda skäl. Det ena är när det förflutit så lång tid mellan brott och lagföring att den tilltalade åldersmässigt inte längre passar in i de särskilda ungdomshemmen. Det andra är att den tilltalade ska lagföras för allvarlig och omfattande brottslighet under en längre period såväl före som efter arton års ålder men huvuddelen av brotten begåtts efter arton års ålder. Dessa situationer föreligger inte i S.C:s fall, men frågan uppstår om det ändå kan anses föreligga särskilda skäl som talar mot sluten ungdomsvård som påföljd för henne.⁹⁰

Tanken när det gäller påföljder för unga är att de i första hand ska överlämnas till socialtjänsten för vård. Därvid är tanken med påföljden sluten ungdomsvård att den ska utgöra ett alternativ till fängelse när ungdomar begår så allvarliga brott att samhället måste reagera kraftfullt med ett frihetsberövande. Det framgår dock inte av förarbetena vad som avses med allvarlig brottslighet. Men det torde mot bakgrund av förslaget som låg till grund för införandet av sluten ungdomsvård omfatta sådan allvarlig brottslighet som föranleder ett långvarigt frihetsberövande. När man väljer påföljd ska den tilltalades behov av vård inte tillmätas någon betydelse, men vårdbehovet ska däremot vid verkställigheten ges stor betydelse. Det framgår inte heller av förarbetena hur man ska se på sådan artbrottslighet som menas som tidigare lett till kortare fängelsestraff.⁹¹

HD anser härvid att det knappast kan anses att sluten ungdomsvård är avpassad för de ungdomar som inte har ett vårdbehov men som före arton år begått brott och som ska ådömas ett kortvarigt frihetsberövande enbart av det skälet att de begått ett artbrott som menas. HD anför vidare att ett kort fängelsestraff torde kunna bli verkställt utan de nackdelar som man annars anser följa med fängelse för unga lagöverträdare, och tvärtom befarar man

⁸⁸ NJA 2001 s. 913

⁸⁹ NJA 2001 s. 913.

⁹⁰ NJA 2001 s. 913.

⁹¹ NJA 2001 s. 913.

att dessa nackdelar istället skulle vara förenade med en dom på sluten ungdomsvård. Härav anser HD att sluten ungdomsvård i det här läget är att anse som en sämre påföljd än fängelse. HD ändrar hovrättens dom till fängelse en månad men säger att denna påföljd inte ska anses som svårare eller mer ingripande än den som hovrätten dömt.⁹²

Även i HD finns det en skiljaktig som menar att omständigheterna vid S.C:s menedsbrott inte är att anse som varken särskilt förmildrande eller försvårande. Han anser vidare att det inte föreligger sådana synnerliga skäl att en frihetsberövande påföljd är påkallad. Därvid som anförts i målet innebär det risker för hennes utveckling vid en fängelsedom. Det saknas dock förutsättningar att överlämna henne till vård inom socialtjänsten eller att döma till skyddstillsyn. Den skiljaktige menar därför att påföljden bör bestämmas till villkorlig dom i förening med samhällstjänst, trots brottets art.⁹³

5.3.2 Kommentar

I det här fallet är tingsrätten och den skiljaktige i HD av samma uppfattning, medan hovrätten och HD är mer på samma linje. Man jämför i det här fallet mycket med NJA 1999 s. 561, som jag också ovan redovisat. Båda fallen har många likheter men vad man anser som den största olikheten som till stor del legat till grund för hovrätten och HD:s val av påföljd är att i det här fallet den tilltalade utan påverkan eller påtryckningar från andra själv bestämt sig för att inte säga sanningen, vilket gör att man anser att det i det här fallet inte finns några förmildrande omständigheter. Det som jag tycker är intressant i det här fallet är frågan om påföljden ska bestämmas till fängelse eller sluten ungdomsvård. Det krävs ju som nämnts speciella skäl för att man ska frånga huvudregeln att välja sluten ungdomsvård framför fängelse för ungdomar under arton år. Det HD gör är att hitta en anledning utöver de två undantag som tagits upp i förarbetena. Problemet är att man inte tidigare i praxis berört sådan artbrottslighet som menad som kanske inte ger lika långa frihetsberövande straff som annan artbrottslighet kan göra.

Av den personliga utredningen i fallet har framkommit att S.C lever under ordnade förhållanden och är inte i behov av någon form av vård. Sammantaget med att det rör sig om ett kort frihetsberövande tar man upp S.C:s vårdbehov även då det inte ska någon betydelse vid valet av påföljd så anser jag att HD tillmäter det betydelse. Då verkställigheten av sluten ungdomsvård är vårdbetonad, anser HD att den ger större nackdelar än ett fängelsestraff för S.C eftersom hon inte är i behov av någon vård. Samtidigt som jag förstår HD:s resonemang anser jag att det ger lite fel signaler för förutsebarheten i rättsskipningen. Då man som ung gärningsman gjort sig skyldig till ett brott som bör föranleda en frihetsberövande påföljd ska det innebära sluten ungdomsvård. Kan man sedan få den påföljden omvandlad

⁹² NJA 2001 s. 913.

⁹³ NJA 2001 s. 913.

till fängelse som kan verkställas genom fotboja kommer man ifrån syftet med straffet och man får inte heller någon förutsebarhet.

5.4 Grovt narkotikabrott

En gärningsman, KJ, som vid brottstillfället var sjutton år åtalades för grovt narkotikabrott. KJ har på Sturups flygplats olovligen innehått och förvarat 171 st tabletter innehållande MDMA som är narkotika och 10 st Diazemtabletter som också är narkotikaklassade. Narkotikan var inte avsedd för eget bruk. KJ förnekade brottet men både tingsrätten och hovrätten fann att han var skyldig och att brottet med hänsyn till mängden narkotika var att bedöma som grovt.⁹⁴

5.4.1 Domstolarnas bedömning i påföljdsfrågan

Tingsrätten

I påföljdsfrågan säger att tingsrätten att vad som kommit fram i personutredningen gör gällande att KJ inte tidigare förekommer i belastningsregistret och han inte heller har varit föremål för några insatser från socialtjänstens sida. Han lever under ordnade sociala förhållanden och han har en bra kontakt med både sina föräldrar och syskon. Uppgifter som tyder på missbruk av narkotika har inte förekommit under utredningen. KJ är en ambitiös och målinriktad person, varför det inte förekommer något vårdbehov för KJ och insatser från socialtjänstens sida är således inte aktuella.⁹⁵

Beträffande gärningen säger tingsrätten att den har ett högt straffvärde och är av allvarlig art. KJ var också vid gärningstillfället endast sjutton år. Av vad som framkommit av personutredningen gör att det inte föreligger skäl att överväga ett överlämnande till vård inom socialtjänsten. Man anser heller inte att villkorlig dom i förening med samhällstjänst är en tillräckligt ingripande påföljd. Mot bakgrund av detta anser tingsrätten att synnerliga skäl föreligger för att döma till fängelse och på grund av KJ:s låga ålder skall påföljden bestämmas till slutet ungdomsvård. Tiden bestäms till sex månader.⁹⁶

Hovrätten

Hovrätten börjar med att konstatera att lägsta föreskrivna straff för grovt narkotikabrott är fängelse i två år. Både brottets straffvärde och art medför att de föreligger en presumtion för fängelse. Man tar sedan upp strafflindringsregeln för ungdomar i 29:7 BrB och säger att med en tillämpning av denna, ett fängelsestraff skulle bestämmas till nio månader.

⁹⁴ RH 2001:15.

⁹⁵ RH 2001:15.

⁹⁶ RH 2001:15.

Man hänvisar här till HD:s uttalande i NJA 2000 s. 314 att presumtionen för fängelse vid straffvärden på ett år eller mer inte kan anses tillämplig i fall där straffet skulle bestämmas till under ett år med tillämpning av 29:7 BrB.⁹⁷

De alternativ som skulle kunna bli aktuella för KJ är villkorlig dom och skyddstillsyn. Skäl som bör beaktas för villkorlig dom är att det saknas anledning att befara att den tilltalade kommer att göra sig skyldig till fortsatt brottslighet. Som skäl för skyddstillsyn bör beaktas att det finns anledning att anta att påföljden kan bidra till att den tilltalade avhåller sig från fortsatt brottslighet. Mot bakgrund av att KJ lever under ordnade sociala förhållanden och inte tidigare gjort sig skyldig till brott finns det egentligen inte någon sådan anledningen som gör att villkorlig dom är utesluten. Men hovrätten anser att skyddstillsyn är att anses som en lämpligare påföljd då omständigheterna vid brottet att KJ skolkade från skolan och befann sig i Malmö utan föräldrarnas vetskap gör att man anser att KJ är i behov av visst stöd och hjälp som kan ges inom ramen för skyddstillsyn och en sådan påföljd tros bidra till att han inte återfaller i brott.⁹⁸

Utifrån KJ:s ungdom och brottets straffvärde kan det inte anses föreligga hinder mot att bestämma påföljden till skyddstillsyn. Vad som däremot kan göra att sådan påföljd inte kan anses tillräckligt ingripande kan vara tidigare brottslighet och den aktuella brottslighetens art. I detta fall är KJ inte tidigare dömd för brott. Vad gäller brottsligheten är de narkotikabrott som KJ döms för av sådan art att starka skäl talar för att han ska dömas till frihetsberövande påföljd. När möjligheten att kombinera skyddstillsyn med samhällstjänst infördes uttalades att narkotikabrott inte generellt bör vara undantagna möjligheten att döma till skyddstillsyn med samhällstjänst. Narkotikabrotts art bör därför inte heller med beaktande av KJ:s ungdom utesluta att påföljden bestäms till skyddstillsyn under förutsättning att den förenas med en föreskrift om samhällstjänst.⁹⁹

Hovrätten anser att övervägande skäl talar för att skyddstillsyn i förening med samhällstjänst är en i detta fall en tillräckligt ingripande påföljd.¹⁰⁰

5.4.2 Kommentar

Tingsrätten gör inte någon större utredning i påföljdsfrågan. Man konstaterar att brottet är allvarligt och har ett högt straffvärde, vilket gör att det föreligger synnerliga skäl att döma till slutet ungdomsvård. Han är heller inte i behov av någon vård vilket skulle kunna göra så att han istället blev dömd till ett överlämnande till vård inom socialtjänsten. Detta väger också in i tingsrättens bedömning att det föreligger synnerliga skäl till att döma till slutet ungdomsvård.

⁹⁷ RH 2001:15.

⁹⁸ RH 2001:15.

⁹⁹ RH 2001:15.

¹⁰⁰ RH 2001:15.

Hovrätten är av en lite annan uppfattning än tingsrätten och de gör en annan bedömning. Först tillämpar de ungdomsregeln i 29:7 BrB och bestämmer fängelsestraffets längd enligt den, vilket resulterar i ett straff som understiger ett år. Man grundar sig härefter på ett HD-uttalande när man säger att det inte längre finns någon presumtion för fängelse då straffet bestämts till under ett år med hjälp av 29:7 BrB. På så sätt kommer man även in på alternativa påföljder. Sammantaget KJ:s personliga förhållanden och det faktum att han tidigare inte är dömd för brott gör att man tycker att det inte föreligger synnerliga skäl att döma till sluten ungdomsvård och att man anser att skyddstillsyn i förening med samhällstjänst är en tillräckligt ingripande påföljd.

5.5 Stöld genom inbrott

Tre pojkar åtalades för att gemensamt och i samförstånd genom inbrott berett sig tillträde till en persons bostad, och där stulit ett kassaskåp innehållande bl.a. 8000 kr, ett slutstycke till en automatkarbin 4, med okänt värde, ett hängsmycke för ett värde av 40000 kr, samt ytterligare smycken och en guldklocka av okänt värde och diverse värdehandlingar. Eftersom stölderna skett efter intrång i bostaden bedöms brottet som grovt.¹⁰¹

Vid min fortsatta redovisning av fallet kommer jag endast att fokusera på den gärningsman som i fallet benämns BK, då han var sjutton år vid gärningstillfället och det var bara han som överklagade sin dom.¹⁰²

5.5.1 Domstolarnas bedömning i påföljdsfrågan

Tingsrätten

B.K har tidigare dömts tre gånger. Första gången var 1999 då han dömdes för misshandel till vård inom socialtjänsten. Andra gången dömdes han för misshandel och olaga hot till skyddstillsyn. Sista gången han dömdes var 17 maj 2000 för anstiftan till mened till en månads sluten ungdomsvård. Det nu aktuella brottet begicks den 28 maj 2000. Enligt socialnämnden går han på individuella programmet på gymnasiet men är mycket frånvarande. Efter den första domen skrevs B.K in på program som vänder sig till förstagångsförbrytare för att förhindra fortsatta kriminella handlingar. B.K har hållit kontakt med sin behandlingsassistent men till ett möte som han kallades till tillsammans med sin vårdnadshavare kom han inte och lämnade heller inget meddelande. Socialnämnden har därför inte kunnat göra någon vidare utredning och har inga ytterligare åtgärder att föreslå.¹⁰³

¹⁰¹ NJA 2001 s. 225.

¹⁰² NJA 2001 s. 225.

¹⁰³ NJA 2001 s. 225.

B.K är inte tidigare dömd för förmögenhetsbrott men har dock det senaste året dömts vid tre tillfällen för brott som inte är bagatellartade. Mot bakgrund av detta anser tingsrätten att det föreligger synnerliga skäl att döma till sluten ungdomsvård. Påföljden bestäms till sluten ungdomsvård två månader.¹⁰⁴

Hovrätten

Hovrätten delar tingsrättens uppfattning att det föreligger synnerliga skäl mot bakgrund av B.K:s tidigare brottslighet och att påföljden bör bestämmas till sluten ungdomsvård. Hovrätten menar dock att längden på straffet bör sättas längre än vad tingsrätten dömde till. Brottets straffvärde överstiger minimistraffet för grov stöld. Inbrottet var ingen impulshandling utan den föregicks av planering och med utnyttjande av en av de andra gärningsmännens kännedom om villafastigheten och om vad som fanns att tillgripa. Brottet innebar också ett grovt missbrukande av det förtroende som givits den gärningsmans som varit jourhemsplacerad där. På grund av detta menar hovrätten att tiden för straffet bör sättas längre och bestämmer påföljden till sluten ungdomsvård fyra månader.¹⁰⁵

HD

HD menar att det påföljdsalternativ med hänsyn till B.K:s ålder som i första hand skall övervägas är överlämnande till vård enligt socialtjänstlagen eller lagen med särskilda bestämmelser om unga. Att detta övervägande skall göras först utesluts inte av att B.K tidigare dömts till skyddstillsyn och sluten ungdomsvård. Huruvida en påföljd som innebär ett överlämnande till vård inom socialtjänsten kan anses tillräckligt ingripande beror först och främst på brottslighetens straffvärde, art och den tilltalades tidigare brottslighet men även på de planerade åtgärdernas karaktär och omfattning. För att bedöma om de planerade åtgärderna är tillräckligt ingripande för att tillåta ett överlämnande till vård när det gäller ett allvarligt brott som i det här fallet förutsätter att åtgärderna också jämförs med vad som skulle bli resultatet om man tillämpar bestämmelserna om påföljdsval i 30 kap BrB.¹⁰⁶

För att döma till sluten ungdomsvård är de formella förutsättningarna samma som för att döma till fängelse. Detta innebär att sluten ungdomsvård endast ska dömas ut i undantagsfall. Vad som kan beaktas som skäl för fängelse utöver brottslighetens straffvärde och art är om den tilltalade tidigare gjort sig skyldig till brott. Det är dock främst brottslighetens straffvärde som i praxis ansetts utgöra synnerliga skäl. Men även brottets art har i något fall ansetts utgöra sådana synnerliga skäl. Det brott som B.K har gjort sig skyldig till ligger inte ens i närheten varken när det gäller straffvärdet eller arten, av vad som självständigt skulle kunna utgöra synnerliga skäl för att döma till frihetsberövande påföljd. Att B.K:s tidigare brottslighet skulle kunna vara en faktor som talar för fängelse anser inte HD. De menar att de brott som B.K tidigare begått inte haft sådan omfattning eller frekvens att de kan anses utgöra synnerliga skäl för att döma till

¹⁰⁴ NJA 2001 s. 225.

¹⁰⁵ NJA 2001 s. 225.

¹⁰⁶ NJA 2001 s. 225.

fängelse för det nu aktuella brottet. Vidare är det för bedömningen också av betydelse att det inte är fråga om återfall i likartad brottslighet och att en förhållandevis lång tid förflutit mellan det aktuella brottet och de senaste av de tidigare brotten.¹⁰⁷

HD menar därför mot bakgrund av det sagda att det står klart att synnerliga skäl för att döma till slutna ungdomsvård inte föreligger. Däremot framgår det att B.K är i behov av stöd och hjälp. Med beaktande av B.K:s tidigare brottslighet påkallar det nu aktuella brottet en förhållandevis ingripande reaktion. De åtgärder som kan komma till stånd inom ramen för skyddstillsyn framstår som mer ingripande jämfört med de planerade åtgärderna inom ramen för socialtjänsten. Av betydelse för den bedömningen är också det latent straffhot som en skyddstillsyn är förenad med samt att alla åtgärder inom ramen för socialtjänsten bygger på frivillig medverkan. HD bestämmer således påföljden till skyddstillsyn.¹⁰⁸

5.5.2 Kommentar

I detta fallet är tingsrätten och hovrätten ganska eniga i alla fall om vilken påföljd som bör väljas. HD däremot är inte alls enig med tingsrätten och hovrätten. Visserligen är alla instanser eniga om att brottslighetens straffvärde och art inte i sig själva kan utgöra synnerliga skäl men tingsrätten och hovrätten har lagt till den tilltalades tidigare brottslighet som en tungt vägande faktor som kan utgöra synnerliga skäl. HD tar också upp den tidigare brottsligheten men menar att den inte haft sådan omfattning eller frekvens att den kan anses utgöra synnerliga skäl för fängelse.

5.6 Stöld och grov misshandel

En gärningsman M.C som vid gärningstillfällena var 17 år åtalades tillsammans med åtta andra för dels stöld vid ett tillfälle samt grov misshandel vid ett annat tillfälle. Stölden skedde i en kiosk tillhörande en gymnastik- och idrottsförening, och värdet av det stulna godset uppgick till 2758 kr.¹⁰⁹

Misshandeln skedde i samförstånd med en annan gärningsman. Målsäganden sparkades först omkull därefter blev han tilldelad sparkar mot både huvudet och kroppen. Misshandeln bedöms som grov då den var provocerad och den föregicks av viss planering. Misshandeln skedde av två personer samtidigt mot en liggande person som var helt ur stånd att röra sig.¹¹⁰

¹⁰⁷ NJA 2001 s. 225.

¹⁰⁸ NJA 2001 s. 225.

¹⁰⁹ NJA 2005 s. 690.

¹¹⁰ NJA 2005 s. 690.

5.6.1 Domstolarnas bedömning i påföljdsfrågan

Tingsrätten

M.C har inte tidigare dömts för brott. Av personutredningen framgår att han har vissa problem med mamman som han bor med men att det i övrigt inte verkar förekomma någon problematik kring honom. Den vårdplan som socialtjänsten föreslår består av att M.C vid tre tillfällen ska träffa en alkohol- och drogrådgivare.¹¹¹

Tingsrätten konstaterar angående straffvärdet att det för grov misshandel är mycket högt, minimistraflet för en vuxen person är fängelse ett år. Även brottets art talar starkt för fängelse som påföljd, det var oprovocerat gatuvåld med sparkar mot en liggande försvarslös person. Tingsrätten anser inte att den vårdplan som socialtjänsten presenterat är tillräckligt ingripande med hänsyn till brottets art och straffvärde. Man anser heller inte att en villkorlig dom skulle vara tillräckligt ingripande. Härav anser man att det föreligger synnerliga skäl för att döma till slutet ungdomsvård. Längden bestäms till tre månader.¹¹²

Hovrätten

I hovrätten görs inte någon annan bedömning utan man fastställer bara tingsrättens dom. Det finns dock två skiljaktiga nämndemän. De menar först och främst att misshandeln inte ska bedömas som grov då den endast lett till lindriga skador och det inte är tillräckligt utrett att antagandet att skadorna inte blev mer omfattande skulle bero på en ren tillfällighet. De anser därför inte att misshandeln varit präglad av sådan särskild hänsynslöshet och råhet att den ska rubriceras som grov. Härmed utesluts inte att misshandeln måste anses ha ett högt straffvärde då den varit oprovocerad och utförts av två personer mot en person som pga. kraftig berusning inte kunnat försvara sig. Straffvärdet uppgår således till tio månaders fängelse. I fallet är det endast brottets art som talar för att påföljden ska bestämmas till fängelse. Nämndemännen anser dock också att ett överlämnande till vård inom socialtjänsten inte kan anses tillräckligt ingripande men tycker inte heller att det kan anses föreligga synnerliga skäl för att döma M.C till slutet ungdomsvård. De menar att den lämpligaste påföljden är villkorlig dom i förening med samhällstjänst.¹¹³

HD

HD tar endast ställning till påföljden, hovrättens dom i skuldfrågan står fast vilket betyder att M.C gjort sig skyldig till stöld och grov misshandel. HD skriver i sina domskäl att gärningen bedömts som grov misshandel men att den hänsynslöshet och råhet som karaktäriserar gärningen tillräckligt har beaktats genom brottsrubriceringen. Vidare skriver HD att även om misshandelsbrottet måste bedömas som allvarligt så är straffvärdet inte så högt att det utgör synnerliga skäl för fängelse. Att M.C också gjort sig skyldig till stöld medför inte heller att synnerliga skäl ska anses föreligga.

¹¹¹ NJA 2005 s. 690.

¹¹² NJA 2005 s. 690.

¹¹³ NJA 2005 s. 690.

Inte heller brottets art utgör tillräckligt starka skäl att döma påföljden till fängelse och M.C har inte tidigare dömts för brott. Det föreligger således inga sådana omständigheter som kan utgöra synnerliga skäl att döma till fängelse.¹¹⁴

Av vad som framkommit i HD angående M.C:s personliga förhållanden föreligger det inte något vårdbehov och det föreligger inte heller något missbruk eller övervakningsbehov varför den enda påföljd som då kan komma ifråga är villkorlig dom. Med tanke på att M.C tidigare är ostraffad och att villkorlig dom kan förenas med samhällstjänst får den påföljden anses vara en tillräcklig reaktion på den brottslighet som M.C gjort sig skyldig till även om den i och för sig är allvarlig. HD bestämmer påföljden till villkorlig dom med samhällstjänst 120 timmar.¹¹⁵

5.6.2 Kommentar

I det här fallet är tingsrätten och hovrätten helt överens. De menar att såväl brottslighetens straffvärde som art är starka skäl som talar för fängelse. De skiljaktiga i hovrätten och HD är däremot av en annan uppfattning. I HD tycker man tvärtemot vad tingsrätten och hovrätten tycker. HD skriver ju att även om misshandelsbrottet är allvarligt så är straffvärdet inte så högt att det utgör synnerliga skäl. Inte heller brottets art anser man utgöra tillräckligt starka skäl för fängelse. Detta säger egentligen inte så mycket, det är mer ett konstaterande än ett motiverande. Vad jag ställer mig lite frågande till är att man brukar se misshandel som ett artbrott och i det här fallet var det dessutom grov misshandel, straffskalan är, även om man lägger straffvärdet vid den lägre gränsen, minst ett års fängelse och högst tio års fängelse. Jag är nog i det här fallet mer benägen att hålla med den bedömningen som tingsrätten gjort även om det faktiskt talar till den tilltalades fördel att han inte tidigare är dömd för brott.

5.7 Sammanfattning av rättsfallen

Jag har nu behandlat sex rättsfall av skiftande karaktär, varav en del typiska ungdomsbrott. Klart är att domstolarna går efter de skäl som ställts upp i förarbetena, dvs man tittar på brottslighetens straffvärde, art och tidigare brottslighet. Utöver det lägger man även stor vikt vid personutredningarna. Personutredningarna i brottmål ser till att de individualpreventiva hänsynen blir tillgodosedda. Personutredningen genomförs av en annan instans än den dömande och på så sätt låter man domstolen behålla proportionalitetsprincipen vilket gör att rättssäkerheten ökar medan den individualpreventiva aspekten fortfarande finns kvar i påföljdsbestämningen. Personutredningarna är viktiga speciellt i fall när den tilltalade är ungdom, vilket har nära samband med det biologiska faktum att

¹¹⁴ NJA 2005 s. 690.

¹¹⁵ NJA 2005 s. 690.

unga är mer sanktionskänsliga och lättpåverkade än vuxna. Därmed har vårdbehovet stor betydelse vid valet av påföljd. Domstolarna sätter samhällets reaktion för det begångna brottet i relation till vilket behov av hjälp/vård den enskilde har.

I samtliga fall hänvisar domstolarna till de tre faktorer som ställts upp i förarbetena, antingen som skäl som talar för eller som talar emot en dom på sluten ungdomsvård. Vad domstolarna i övrigt lägger vikt vid är behandlingstanken. Det räcker inte att fokusera på den brottsliga gärningen utan man måste beakta hela den unges situation.

Kort sagt kan man säga att domstolarna i grunden går efter lagstiftarens intentioner men utöver det får behandlingstanken stort utrymme.

6 Avslutande kommentarer och slutsats

Sluten ungdomsvård är lagens strängaste straff för de allra yngsta lagöverträdarna som begår så allvarliga brott att samhället måste ingripa med en kraftfull reaktion. För de ungdomar som begår de allra grövsta brotten som t.ex. mord, dråp och grov våldtäkt är det kanske inte lika svårt att göra bedömningen att påföljden ska bli sluten ungdomsvård men diskussionen finns givetvis även i dessa fall då man alltid måste ta hänsyn till de enskilda omständigheterna i fallet och se om man kan bryta fängelsepresumtionen. De fallen jag har använt mig av i min studie är inte de allra grövsta brotten men likväl grova brott som från samhällets sida bör straffas hårt. Det är också väldigt olika brott, bl.a. har jag tittat på två menedsfall som man i jämförelse med t.ex. stöld och misshandel tycker bör straffas lindrigare men som lagen faktiskt ser ytterst strängt på. För en juridiskt okunnig person kan det kanske framstå som lite märkligt varför man straffar en person som genom ordet begått ett brott, hårdare än en som t.ex. handgripligen misshandlat någon annan. Domstolens domar speglar de kriminalpolitiska skäl som ligger bakom kriminaliseringar och straffskalor. Att begå mened slår omkull hela rättsväsendet och rättssäkerheten. För att man ska kunna ha ett fungerande rättssystem måste människor ha tillit till och respekt för rättsväsendet. Att någon uppsåtligen talar osanning kan leda till att en oskyldig döms vilket i slutändan kan jämföras med ett misshandelsoffer eller med någon som blivit utsatt för stöld.

Det är intressant att se hur synen på unga har utvecklats. Från att det från början inte alls gjordes någon skillnad mellan unga och vuxna har utvecklingen gått till att man numera är väl medveten om att unga människor skiljer sig ganska mycket från vuxna i fråga om bl.a. mognad och erfarenhet, därmed är det också självklart att unga inte kan straffas på samma sätt som vuxna eftersom det snarare skulle stjälpa de unga istället för att hjälpa. Just när det gäller unga är det oerhört viktigt att man ingriper i rätt tid och bestämmer en lämplig påföljd i förhållande till den enskilda individen.

Enligt utvärderingar som gjordes strax efter införandet konstaterades att den nya påföljden blev en succé i domstolarna och att påföljden användes i lite större utsträckning än vad som beräknats. Domstolarna fick en påföljd att döma ut i de fall där fängelse torde vara en allt för ingripande påföljd men brottet ändå kräver en kraftfull reaktion som de andra tillämpliga påföljderna inte kan uppfylla. När det gäller de unga lagöverträdarna är den absolut viktigaste paragrafen den om ungdomsrabatt i BrB 29:7. Åldern ska tillmätas särskild betydelse för tilltalade under 21 år. Vid påföljdsbestämningen är det reglerna i BrB kap 29 och 30 som är tillämpliga. Dessa kapitel riktar sig i stort sett till lagöverträdare över 21 år med några inkastade paragrafer där de unga ges viss särbehandling. Detta

gör att det blir ett växlande mellan paragraferna, där vissa paragrafer måste läsas i ljuset av andra. Främst tänker jag på 30:5 BrB i förhållande till 30:4 BrB, vid ledningen av faktorer som bör beaktas som skäl för fängelse. Vad gäller påföljderna har de nu i samband med att de nya ungdomspåföljderna infördes samlats i ett eget kapitel om särskilda ungdomspåföljder.

Detta kapitel är dock inte behjälpligt i frågan om när man ska döma ut sluten ungdomsvård eller inte. Det enda som egentligen framstår som ett klart skäl för att döma till sluten ungdomsvård är att brottet föranleder ett högt straffvärde. Att brottets höga straffvärde ska rendera en grov påföljd som fängelse eller i ungdomarnas fall sluten ungdomsvård är inte kontroversiellt, det är ganska självklart. Klart är också att straffvärdet inte kan tillmätas samma betydelse som skäl talande för fängelse när det gäller unga som beträffande vuxna. I övrigt ska endast i undantagsfall andra faktorer än det höga straffvärdet utgöra synnerliga skäl. Vad som annars skulle kunna vara faktorer som kan utgöra synnerliga skäl är brotts art och den tilltalades tidigare brottslighet. Detta är lagstiftarens intentioner uttryckta i förarbetena. När jag sedan har sett på praxis är det klart att man i grunden går efter lagstiftarens intentioner men att det i praxis inte är lika tydligt som i förarbetena. Här tycker jag att man kanske inte tillmäter andra faktorer så stor betydelse som man borde. Främst tänker jag på återfall i brottslighet. Just när det gäller unga anser jag att det är viktigt att man på allvar ingriper tidigt och markerar vad som är rätt och fel. Jag anser också att vård och hjälp i första hand är den bästa påföljden för unga som begår brott då man fortfarande kan påverka ungdomarna och stoppa dem från att begå de allra grövsta brotten. Tanken att man vill ge de unga en chans och att man vill hålla dem utanför fängelserna är också god men jag tror också det är viktigt att man i domskälen tar mer hänsyn till tidigare brottslighet och tydligt visar att om man inte sköter sig blir påföljden hårdare nästa gång.

Att restriktivitet ska råda vid utdömandet av sluten ungdomsvård är det ingen tvekan om. Vad det däremot skiljer sig är hur restriktiv man bör vara, hur långt ska man gå med att finna en annan lämplig påföljd för att undvika att döma till sluten ungdomsvård. Jag har funnit att instanserna i många fall inte varit eniga och att det i slutändan har blivit en subjektiv bedömning av vilken påföljd man ska välja. I grunden ligger också kriminalpolitiska värderingar av vilka ställningstaganden som görs. Det som diskuteras i samtliga fall är straffvärdet och arten av brottet. Men utöver det läggs stor vikt vid den personutredning som görs och de yttranden som socialnämnden gör. Den tilltalades personliga förhållanden utgör således också starka skäl som talar antingen för eller emot valet av sluten ungdomsvård som påföljd. Detta trots att det uttalats att vårdbehovet inte ska ha någon betydelse vid valet av påföljd utan först vid verkställigheten. Dock tror jag i likhet med domstolarna att det är svårt att bortse från vårdbehovet vid påföljdsbestämningen, då det i många fall handlar om ungdomar som är ytterst känsliga och för att bryta sin kriminella bana är de i behov av adekvat vård. Avvägningen som är svår men måste göras, speciellt när det gäller ungdomar är att en påföljd måste väljas som är en kännbar kraftfull reaktion

på det brott som begåtts samtidigt som påföljden blir kännbar för den enskilde. Domstolarna har också i sina bedömningar resonerat kring tidigare brottslighet. I NJA 1999 s 561 som alltså kom strax efter införandet av slutna ungdomsvård, gör HD ett uttalande om att den nya lagstiftningen innebär att en individualiserad bedömning i större utsträckning måste göras nu än tidigare. Den tilltalades personliga förhållanden måste också beaktas. Att påföljdssystemet för unga är mer individualpreventivt inriktat än för vuxna är inte så konstigt med hänsyn till människans biologiska utveckling. Därmed är det också naturligt att man i domskälen lägger stor vikt vid personutredningen. För att domstolen ska kunna döma ut en rättvis och verkfull påföljd måste domstolen bilda sig en uppfattning om den tilltalade. Faran med att lägga stor vikt vid varje tilltalads personliga förhållanden är att det blir svårt att upprätthålla principerna om förutsebarhet, proportionalitet och konsekvens. Det kan variera från fall till fall vilken påföljd man väljer beroende på hur den tilltalades personliga förhållanden ser ut. Även det faktum att det bland ungdomspåföljderna inte finns någon inbördes stränghet ställer till problem vad gäller att tillgodose kraven på proportionalitet, konsekvens och förutsebarhet. Eftersom det inte finns någon inbördes rangordning avseende stränghet så kan det bli problem att finna en alternativ påföljd.

Några år har nu gått med påföljden slutna ungdomsvård och 2007 skedde ytterligare förändringar som påverkat påföljdssystemet för de unga lagöverträdarna. Nya påföljder tillkom som samlats i ett särskilt kapitel i brottsbalken. Vad dessa ändringar kommer att innebära för utdömandet av slutna ungdomsvård och utdömandet av påföljder för unga lagöverträdare överhuvudtaget är något som jag har valt att inte behandla i den här uppsatsen utan lämnar det till kommande uppsatsskrivare.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

- SOU 1977:83 *Tillsynsdom, ungdomsfängelseutredningens förslag till ändringar i påföljdssystemet.*
- SOU 1986:14 *Påföljd för brott, om straffskalor, påföljdsval, straffmätning och villkorlig frigivning m.m.*
- SOU 1993:35 *Betänkande av ungdomsbrottsutredningen*
- SOU 2004:122 *Ingripanden mot unga lagöverträdare. Betänkande av ungdomsbrottsutredningen.*
- Prop. 1987/88:120 Om ändring i brottsbalken m.m (straffmätning och påföljdsval m.m)
- Prop. 1997/98:96 Vissa reformer av påföljdssystemet.
- Prop. 2005/06:165 Ingripanden mot unga lagöverträdare.

Litteratur

- Borgeke Martin *Att bestämma påföljd för brott, Norstedts Juridik AB, 2008, första upplagan.*
- Sterzel Georg,
Borgeke Martin *Studier rörande påföljdsspraxis med mera, Jure förlag AB, Stockholm 2005, tredje upplagan.*
- Jareborg Nils,
Josef *Straffrättens påföljdslära, Norstedts Juridik, Zila 2007, andra upplagan.*
- Ekbom Thomas mfl, *Människan brottet och påföljderna, Natur och Kultur, Stockholm, 2002.*
- Kumlien Mats, *Uppfostran och straff- studier kring 1902 års lagstiftning om reaktioner mot ungdomsbrott. Bloms i Lund Tryckeri AB, Lund 1997*
- Kühlhorn Eckhart, *Sluten ungdomsvård- rättsliga reaktioner på de ungas brott före och efter införandet 1999. Forskningsrapport nr 5, 2002, Statens Institutionsstyrelse.*

Artiklar

- Borgeke mfl *Två domar angående beaktandet av den tilltalades ungdom SvJT 2006 s. 243*
- Träskman Per Ole *Påföljd, proportionalitet och prioritering av samhällsstraff, SvJT 2003 s. 173*
- Munck Johan *Straffvärde och ungdom, Festskrift till Nils Jareborg s. 503, Uppsala 2002*
- Öman Sören *Sluten ungdomsvård- ett år med ny påföljd, Advokaten nr 2 2000 s. 28*
- Sitte Durling Catharina *Påföljder för unga lagöverträdare, JT 2000/01 s 236*
- Borgeke Martin,
Månsson Catharina *Den nya lagstiftningen om påföljder för unga lagöverträdare, SvJT 2007 s 181*

Övriga källor

Allmän SIS-rapport 2000:2
Allmän SIS-rapport 2004:5

Faktablad Justitiedepartementet Ju 06.06 *Ingripanden mot unga lagöverträdare*

Internet Brottsförebyggande rådet:
http://www.bra.se/extra/news/?module_instance=2&id=11

Statens institutionsstyrelse:
<http://www.stat-inst.se/>

Helsingborgs Dagblad 10 september 2007
”Häktad 20-åring hävdar självförsvar”

Rättsfallsförteckning

RH 1999:89

RH 2001:15

NJA 1999 s. 561

NJA 2001 s. 913

NJA 2001 s. 225

NJA 2005 s. 690